Dijitalleşme ve Toplumsal Dönüşüm: Yapay Zekâ, Gençlik ve Sürdürülebilirlik

Editör:
PROF. DR. MERYEM BULUT

BİDGE Yayınları

BİDGE Yayınları

Dijitalleşme ve Toplumsal Dönüşüm: Yapay Zekâ, Gençlik ve Sürdürülebilirlik

Editör: PROF. DR. MERYEM BULUT

ISBN: 978-625-8995-48-0

1. Baskı
Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL
Yayınlama Tarihi: 2026-03-25
BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374
Yayın hakları © BİDGE Yayınları
www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com
Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.
Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya / Ankara

İÇİNDEKİLER

Yapay Zeka Ajanlarının Günlük Yaşamda Kullanımı 1
ONUR UCA

Gençlik Kültürü 11
ÇAĞRI ELMAS, GÜHER CEYLAN KUŞOĞLU

Geçiş Sürecinde Sürdürülebilir Turizm: Kalkan Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme 27
YEŞİM CÖMERT

BÖLÜM 1

YAPAY ZEKA AJANLARININ GÜNDELİK YAŞAMDA KULLANIMI

ONUR UCA[1]

Giriş

21. yüzyılın ikinci çeyreğine yaklaşırken, yapay zekâ artık yalnızca teknik bir araştırma alanı ya da endüstriyel bir yenilik başlığı olmaktan çıkmış; gündelik yaşamın dokusuna nüfuz eden bir toplumsal aktör hâline gelmiştir. Özellikle "yapay zekâ ajanları" olarak adlandırılan, çevresini algılayabilen, karar verebilen ve belirli hedefler doğrultusunda eylem üretebilen yazılımsal sistemler, bireylerin zaman, emek ve dikkat kullanımını yeniden örgütlemektedir. Bu ajanlar, yalnızca görev otomasyonu sağlayan araçlar değil; aynı zamanda insan–makine etkileşiminin sınırlarını yeniden çizen, sorumluluk, özerklik ve uzmanlık kavramlarını dönüştüren aracı yapılardır. Bir akıllı telefondaki kişisel asistandan kurumsal karar destek sistemlerine, müşteri hizmetlerinden yaratıcı içerik üretimine kadar geniş bir yelpazede konumlanan yapay zekâ ajanları, toplumsal pratikleri görünmez fakat derin bir biçimde yeniden şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, emek piyasasından mahremiyet anlayışına, bilgi üretiminden otorite ilişkilerine kadar çok katmanlı etkiler doğurmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ ajanlarını yalnızca teknik kapasiteleri üzerinden değil; aynı zamanda toplumsal bağlam, güç ilişkileri ve kültürel anlam dünyaları içindeki yerleri üzerinden ele almak gerekmektedir. Bu bölüm, yapay zekâ ajanlarının ne olduğundan teknik işleyişine, bireysel ve kurumsal kullanım biçimlerinden günümüzde ulaştığı aşamaya kadar uzanan çok boyutlu bir çerçeve sunarak, bu yeni dijital aktörlerin gündelik yaşamı nasıl dönüştürdüğünü açıklayarak tartışmayı amaçlamaktadır.

Yapay Zekadan Yapay Zeka Ajanlarına

Yapay zekâ, en genel anlamıyla, normal koşullarda insan bilişine atfedilen algılama, öğrenme, akıl yürütme ve karar verme gibi süreçlerin makineler tarafından gerçekleştirilebilmesini amaçlayan disiplinlerarası bir araştırma ve uygulama alanıdır. Bilgisayar bilimleri, istatistik, nörobilim ve bilişsel bilimlerin kesişiminde konumlanan bu alan, veriden örüntü çıkarma ve bu

[1] Doç.Dr. Onur Uca, Mersin Üniversitesi ,Sosyoloji Bölümü, Orcid: 0000-0001-5624-044X

örüntüler üzerinden geleceğe dönük çıkarımlar üretme kapasitesiyle tanımlanır. Russell ve Norvig'in klasik tanımıyla yapay zekâ, çevresini algılayan ve hedeflerine ulaşma olasılığını maksimize edecek eylemlerde bulunan rasyonel ajanların tasarımıyla ilgilenir (Russell & Norving, 2010). Benzer biçimde, Nilsson yapay zekâyı, makinelerin "akıllı davranış" sergilemesini mümkün kılan kuramsal ve pratik çalışmalar bütünü olarak çerçeveler. Günümüzde özellikle makine öğrenmesi ve derin öğrenme teknikleri sayesinde yapay zekâ, büyük veri kümeleri üzerinden istatistiksel genellemeler yaparak, insan benzeri bilişsel performanslara yaklaşabilmektedir (Nilsson, 2019).

Yapay zekânın kuramsal temelleri, 20. yüzyılın ortasında, hesaplama kuramı ve sibernetik tartışmalarıyla atılmıştır. Alan Turing'in 1950 tarihli "Computing Machinery and Intelligence" başlıklı makalesi, makinelerin düşünebilirliği üzerine yürütülen felsefi ve teknik tartışmalara yön vermiştir (Turing, 1950). 1956 yılında Dartmouth Konferansı'nda "artificial intelligence" teriminin resmî olarak önerilmesiyle alan kurumsal bir kimlik kazanmıştır. İlk dönem çalışmalar, sembolik yapay zekâ olarak adlandırılan, mantıksal çıkarım ve kural temelli sistemler üzerine yoğunlaşmıştır.

1970'ler ve 1980'ler, uzman sistemlerin yükselişine tanıklık etmiş; belirli alanlarda insan uzmanlığını taklit eden programlar geliştirilmiştir. Ancak sınırlı hesaplama gücü ve veri eksikliği, "AI winter" olarak bilinen durgunluk dönemlerine yol açmıştır. 1990'ların sonlarından itibaren istatistiksel yöntemlerin ve olasılıksal modellerin güç kazanması, makine öğrenmesini merkeze taşımıştır. 2010'lu yıllarda ise büyük veri, artan işlem kapasitesi ve çok katmanlı yapay sinir ağları sayesinde derin öğrenme yaklaşımları çarpıcı ilerlemeler kaydetmiştir (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015). Görüntü tanıma, doğal dil işleme ses işleme gibi alanlarda insan performansını yakalayan ve sürekli çalışabilen sistemler geliştirilmiş; yapay zekâ laboratuvarlardan çıkarak gündelik yaşamın içerisinde kullanılabilen ve yaşamı kolaylaştıran süreçlere dönüşmüştür.

Bugün yapay zekâ, yalnızca teknik bir yenilik değil; ekonomik rekabet, jeopolitik güç ve toplumsal dönüşümün merkezinde yer alan stratejik bir alan olarak konumlanmaktadır. Böylece yapay zekâ tarihi, bilimsel ilerlemenin olduğu kadar, toplumsal beklentiler ve hayal kırıklıklarının da tarihidir.

Artık yapay zeka ile kurulan ilişkinin bilgisayar ile insanın sürekli etkileşimi ile olduğu noktadan giderek bir elektronik cihaz veya elektronikleştirilmiş bir insan aksesuarı (gözlük-kolye-yüzük vb.) üzerinden gündelik yaşamda bir çalışana dönüştüren yapay zeka ajanlarına geçiyoruz. Yapay zekâ ajanları, belirli talimatlar, görevler, hedefler doğrultusunda çevresini algılayan, bu algıları işleyen ve uygun eylemleri seçerek uygulayan otonom ya da yarı otonom sistemlerdir. Bu tanım, klasik literatürde rasyonel ajan yaklaşımıyla temellendirilmiştir (Russell & Norving, 2010). Bir yapay zekâ ajanı, bulut üzerinden, sensörler aracılığıyla, sürekli eklenen bir bilgi seti üzerinden vb. veri toplar, bu veriyi içsel bir temsil sisteminde işler ve aktüatörler ya da dijital çıktılar üzerinden çevreye müdahale eder. Bu yönüyle ajan, pasif bir algoritmadan ziyade, çevresiyle dinamik etkileşim içinde bulunan bir karar birimidir.

Wooldridge ve Jennings (1995), ajanları otonomi, sosyal yetenek, reaktivite ve proaktivite gibi niteliklerle tanımlar. Otonomi, ajanın insan müdahalesi olmaksızın belirli ölçüde karar alabilmesini; reaktivite, çevresel değişimlere duyarlı olmasını; proaktivite ise yalnızca tepki vermekle kalmayıp hedef odaklı girişimlerde bulunabilmesini ifade eder (Wooldridge & Jennings, 1995). Günümüzde bu özellikler, makine öğrenmesi ve özellikle derin öğrenme teknikleriyle desteklenerek daha karmaşık davranış kalıplarına dönüştürülmektedir (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015).

Yapay zekâ ajanları farklı düzeylerde karşımıza çıkar. Basit ajanlar, belirli kurallara dayalı otomatik yanıt sistemleri biçiminde çalışırken; öğrenen ajanlar deneyimden beslenerek performanslarını zaman içinde iyileştirir. Çoklu ajan sistemlerinde ise birden fazla ajan, işbirliği ya da rekabet içinde karmaşık problemleri çözebilir. Bu yapı, özellikle finansal piyasalar, otonom araçlar ve dijital platform ekonomileri gibi alanlarda belirginleşmektedir.

Günümüz dijital ekosisteminde yapay zekâ ajanları, bireysel asistanlardan kurumsal karar destek sistemlerine kadar geniş bir alanda konumlanmaktadır. Takvim planlayan bir kişisel asistan, müşteri taleplerini analiz eden bir sohbet robotu ya da tedarik zincirini optimize eden bir kurumsal yazılım; hepsi belirli hedeflere yönelmiş yapay zekâ ajanlarıdır. Bu sistemler yalnızca teknik araçlar değil; aynı zamanda karar süreçlerini, sorumluluk dağılımını ve uzmanlık biçimlerini dönüştüren yeni sosyo-teknik aktörlerdir. Dolayısıyla yapay zekâ ajanlarını anlamak, yalnızca algoritmik mimarilerini değil, toplumsal bağlam içindeki işlevlerini de kavramayı gerektirir.

Yapay Zekâ Ajanlarının Tekniği

Yapay zekâ ajanlarının teknik mimarisi, algılama–karar verme–eylem döngüsü üzerine kuruludur. Bir ajan, çevresinden veri toplayan sensör katmanı (örneğin metin girdisi, görüntü, sensör verisi), bu veriyi işleyen bir karar mekanizması ve çıktıyı üreten bir eylem katmanından oluşur. Bu yapı klasik rasyonel ajan modeline dayanır (Russell & Norving, 2010). Günümüzde karar mekanizması çoğunlukla makine öğrenmesi, özellikle de derin öğrenme ve pekiştirmeli öğrenme teknikleriyle desteklenmektedir. Derin sinir ağları, yüksek boyutlu veriden temsil öğrenerek karmaşık örüntüleri yakalayabilmektedir (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015).

Pekiştirmeli öğrenme ise ajanın çevreyle etkileşim içinde ödül sinyalleri üzerinden politika geliştirmesini sağlar (Sutton & Barto, 2018). Bu yaklaşım, otonom araçlar ve oyun oynayan sistemlerde belirginleşmiştir. Ayrıca büyük dil modelleri gibi önceden eğitilmiş yapılar, doğal dil tabanlı ajanların muhakeme ve planlama kapasitesini genişletmektedir (Bommasani & vd., 2022).

Yapay Zeka Ajanı Çalışma Biçimi

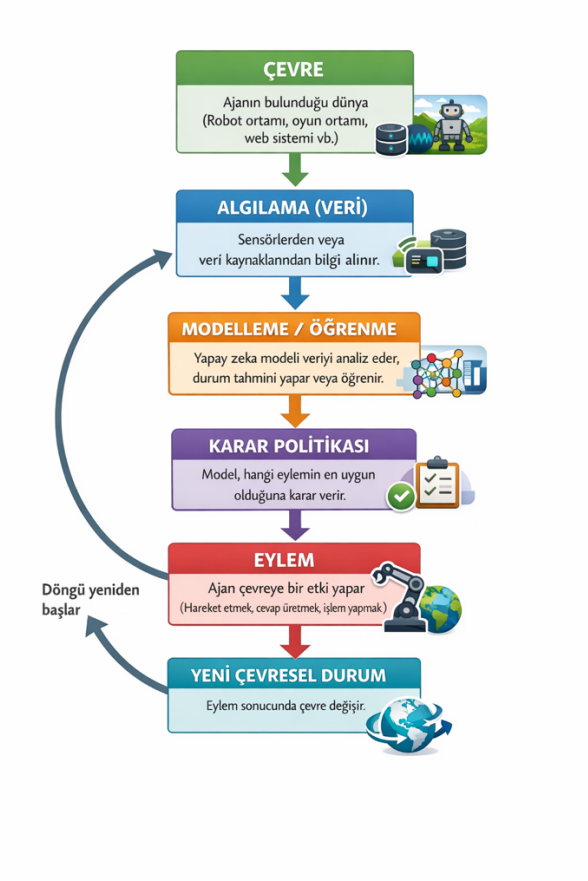

Kaynak: (Sapkota, Konstantinos I. Roumeliotis, & Karkee, 2026)).

Bu teknik yapı, yapay zekâ ajanlarını salt algoritmik sistemlerden ayırır; onları çevreyle sürekli etkileşim hâlinde olan sosyo-teknik aktörlere dönüştürür.

Yapay Zekâ Ajanlarının Günümüzde Geldiği Son Durum

Yapay zekâ ajanları günümüzde laboratuvar ölçeğini aşmış, küresel dijital altyapının kurucu ve düzenleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle büyük ölçekli temel modeller (foundation models) ve çok modlu sistemler, ajansal kapasitenin kapsamını niteliksel olarak genişletmiştir (Bommasani & vd., 2022)(. Bu yeni kuşak ajanlar yalnızca tekil sorulara yanıt üretmekle kalmamakta; planlama yapmakta, alt görevler oluşturmakta, harici araçları (arama motorları, veri tabanları, yazılım arayüzleri) kullanabilmekte ve çok adımlı karmaşık görevleri yürütebilmektedir.

Derin öğrenme temelli temsil öğrenme kapasitesi, görüntüden dile, sesten eyleme uzanan geniş bir etkileşim alanı yaratmıştır (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015). Bu temsil gücü sayesinde ajanlar bağlamsal çözümleme, örüntü tanıma ve tahmin üretme konularında önceki kuşak sistemlere kıyasla çok daha yüksek performans sergilemektedir. Bununla birlikte insan geri bildirimiyle pekiştirmeli öğrenme gibi yaklaşımlar, sistemlerin toplumsal normlara ve güvenlik ilkelerine daha uyumlu yanıtlar üretmesini hedeflemektedir (Sutton & Barto, 2015).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, bazı büyük modellerin geniş alanlı problem çözme yetenekleri sergilediğini ileri sürmekte; bu durum "genel zekâya yakınlaşma" tartışmalarını gündeme taşımaktadır (Bubeck & vd., 2023). Ancak bu gelişmeler, aynı zamanda epistemik güvenilirlik, halüsinasyon üretimi, önyargı ve hesap verebilirlik gibi kritik sorunları da görünür kılmıştır. Dolayısıyla yapay zekâ ajanlarının bugünkü seviyesi, teknik ilerleme ile yönetişim ihtiyacı arasındaki gerilimi açık biçimde ortaya koymaktadır.

Finansal piyasalarda algoritmik işlem sistemleri, sağlık alanında tanı destek yazılımları, eğitimde uyarlanabilir öğrenme platformları ve kamu yönetiminde veri temelli karar sistemleri, ajansal mimarinin farklı kurumsal biçimlerini temsil etmektedir. Özellikle çoklu ajan sistemleri, karmaşık ekonomik ortamlarda stratejik etkileşimleri modelleyerek piyasa davranışını etkilemektedir. Bu durum, yapay zekâyı yalnızca araçsal değil, yapısal bir aktör konumuna taşımaktadır.

Bununla birlikte günümüz ajanları hâlâ sınırlıdır. Uzun vadeli tutarlılık, nedensel akıl yürütme, gerçek dünya bilgisiyle bütünleşik muhakeme ve değer hizalaması konularında önemli araştırma alanları devam etmektedir. Mevcut tablo, tam otonom sistemlerden ziyade insan–makine işbirliğinin yoğunlaştığı hibrit bir evreyi temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, yapay zekâ ajanları bugün "insanın yerine geçen" değil, insan karar süreçlerine entegre olan sosyo-teknik ortaklar olarak konumlanmaktadır.

Yapay Zekâ Ajanları Nasıl Kullanılır?

Yapay zekâ ajanlarının kullanım biçimi, teknik altyapının karmaşıklığına karşın kullanıcı arayüzlerinin sadeleşmesi sayesinde geniş kitlelere açılmıştır. Günümüzde bir kullanıcı, doğal dil, sesli komut, görsel yükleme ya da yapılandırılmış veri girişi yoluyla ajana görev tanımlayabilmektedir. Bu etkileşim, klasik komut satırı paradigmasından farklı olarak diyalojik ve bağlamsal bir karakter taşır. Ajan, kullanıcı girdisini anlamsal olarak çözümler, uygun modeli aktive eder, gerekli alt görevleri planlar ve çıktı üretir.

Teknik düzeyde bu süreç üç aşamalı ilerler: (1) girdinin temsile dönüştürülmesi, (2) karar politikası oluşturma ve (3) çıktı üretimi ya da eylem gerçekleştirme. Büyük dil modelleri bağlamsal temsili sağlarken (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015), pekiştirmeli öğrenme teknikleri politika iyileştirmesinde rol oynar (Sutton & Barto, 2015). Özellikle araç kullanan (tool-using) ajan mimarileri, dış sistemlerle API entegrasyonu üzerinden veri çekebilmekte, hesaplama yapabilmekte ve sonuçları sentezleyebilmektedir.

Kurumsal bağlamda kullanım daha bütünleşik bir yapı sergiler. Ajanlar müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) yazılımlarına, ERP sistemlerine veya bulut tabanlı veri altyapılarına entegre edilir. Örneğin bir müşteri hizmetleri ajanı, talebi sınıflandırır, ilgili veri tabanını tarar, önceki etkileşimleri analiz eder ve kişiselleştirilmiş yanıt üretir. Süreç boyunca sistem performansı geri bildirim döngüleriyle izlenir ve model güncellemeleri yapılır.

Bireysel kullanıcı düzeyinde ise kullanım daha sezgiseldir. Kullanıcı bir metin taslağı hazırlatabilir, karmaşık bir konuyu özetletebilir, programlama kodu ürettirebilir veya planlama desteği alabilir. Bu noktada ajanın etkinliği, verilen talimatın açıklığına, bağlamsal bilgiye ve model kapasitesine bağlıdır.

Bu kullanım biçimi, teknik uzmanlık gereksinimini azaltarak bilişsel emeğin bir kısmını dışsallaştırmaktadır. Özellikle oturularak yapılan meslekleri yapay zeka ajanlarının hızla etkilemeye başladığı görülmektedir. Kullanıcı, ayrıntılı algoritmik bilgiye sahip olmaksızın yüksek işlem kapasitesine erişebilmektedir. Ancak bu kolaylık, aynı zamanda eleştirel okuryazarlık ihtiyacını artırmaktadır; zira ajanın ürettiği çıktı her zaman doğrulanabilir ve güvenilir olmayabilir. Bu nedenle etkin kullanım, insan denetimi ve doğrulama mekanizmalarıyla birlikte düşünülmelidir.

Bireysel Asistan Olarak Kullanım Biçimleri

Bireysel düzeyde yapay zekâ ajanları, gündelik yaşamın zaman, dikkat ve bilgi akışı yönetimini yeniden düzenleyen dijital aracılar olarak konumlanmaktadır. Takvim planlama, hatırlatıcı oluşturma, e-posta yazımı, müşteri asistanlığı, yönetici asistanlığı, metin düzenleme, çeviri ve içerik üretimi gibi işlevler, doğal dil arayüzleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu durum, kullanıcı ile teknoloji arasındaki etkileşimi teknik komutlardan diyalojik işbirliğine dönüştürmektedir.

Derin öğrenme temelli modeller, bağlamsal anlam çözümlemesi yaparak kullanıcı niyetini tahmin edebilmekte ve daha tutarlı yanıtlar üretebilmektedir (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015). Kullanıcı geçmişi ve tercihler doğrultusunda öneriler sunan sistemler, kişiselleştirilmiş ajansal deneyim yaratmaktadır. Örneğin bir asistan, toplantı yoğunluğunu analiz ederek en uygun zaman aralığını önerebilir ya da kullanıcının yazım stilini öğrenerek benzer bir üslupta metin üretebilir.

Eğitim alanında bireysel asistanlar, uyarlanabilir öğrenme materyalleri sunmakta; öğrencinin performansına göre içerik düzeyini ayarlamaktadır. Sağlık alanında ise semptom takibi ve yaşam tarzı önerileri gibi işlevler üstlenebilmektedir. Bu bağlamda ajan, bireyin bilişsel yükünü paylaşan ve karar sürecini destekleyen bir “dijital eşlikçi” rolü üstlenir.

Ancak bu dönüşüm, mahremiyet, veri güvenliği ve algoritmik önyargı gibi meseleleri gündeme taşır. Kişisel veriye dayalı öğrenme süreçleri, veri sahipliği ve gözetim tartışmalarını derinleştirmektedir. Ayrıca bireyin ajana aşırı bağımlılığı, bilişsel yetkinliklerin dışsallaşması gibi yeni sosyolojik sorular doğurmaktadır.

Dolayısıyla bireysel asistan olarak yapay zekâ ajanları, yalnızca pratik kolaylık sunan araçlar değil; öznenin gündelik pratiklerini, zaman algısını ve karar verme biçimlerini dönüştüren aktörlerdir.

İş Yaşamında Kullanım Biçimleri

İş yaşamında yapay zekâ ajanları, karar destek, süreç otomasyonu ve stratejik öngörü üretimi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Satış tahminleri, talep analizi ve risk modellemesi gibi konularda büyük veri analitiği ile bütünleşen ajan sistemleri, yönetsel karar süreçlerini hızlandırmaktadır. Derin öğrenme modelleri, karmaşık veri setlerinden örüntü çıkararak geleceğe dönük tahminler üretir (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015).

İnsan kaynaklarında özgeçmiş tarama ve aday eşleştirme süreçleri, algoritmik sınıflandırma sistemleriyle yürütülmektedir. Üretim sektöründe kalite kontrol, görüntü işleme temelli ajanlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Lojistikte ise rota optimizasyonu ve tedarik planlaması, çoklu ajan sistemleriyle koordine edilmektedir.

Finans sektöründe algoritmik işlem ajanları, milisaniyeler içinde piyasa verisini analiz ederek alım-satım kararları verebilmektedir. Bu durum, piyasa dinamiklerini insan müdahalesinden bağımsız olarak şekillendiren yeni bir ekonomik ajans türü yaratmaktadır.

Bununla birlikte iş yaşamında yapay zekâ kullanımı, emek süreçlerini dönüştürmektedir. Rutin bilişsel görevlerin otomasyonu bazı meslekleri daraltırken; veri bilimi, model denetimi ve etik yönetişim gibi yeni uzmanlık alanları ortaya çıkmaktadır. İnsan–makine işbirliği, özellikle karmaşık problem çözme ve yaratıcı üretim alanlarında hibrit modeller üretmektedir.

Dolayısıyla iş yaşamında yapay zekâ ajanları, yalnızca verimlilik artırıcı araçlar değil; örgütsel yapıları, otorite ilişkilerini ve mesleki kimlikleri yeniden şekillendiren yapısal unsurlardır.

Şirketler Tarafından Kullanım Biçimleri

Şirketler açısından yapay zekâ ajanları, rekabet avantajı ve stratejik esneklik sağlayan kurumsal altyapı bileşenleridir. Tedarik zinciri optimizasyonu, envanter yönetimi ve talep tahmini gibi alanlarda çoklu ajan sistemleri karmaşık veri akışlarını gerçek zamanlı analiz eder. Bu sistemler, belirsizlik altında karar verme kapasitesini artırır.

Müşteri davranışı analizi ve dinamik fiyatlandırma, algoritmik ajanların yaygın kullanım alanlarıdır. Platform ekonomilerinde içerik öneri sistemleri, kullanıcı etkileşimini yönlendirerek hem ekonomik hem kültürel sonuçlar üretmektedir. Bu bağlamda algoritmik görünürlük, yeni bir güç ilişkisi biçimi yaratmaktadır.

Şirketler üretken yapay zekâ ajanlarını yazılım geliştirme, raporlama, pazar analizi ve içerik üretim süreçlerine entegre etmektedir. Bu entegrasyon, organizasyonel zekânın dağıtık ve veri temelli bir yapıya evrilmesine katkı sağlar.

Ancak kurumsal kullanım, aynı zamanda etik, düzenleyici ve itibari riskler doğurur. Model hataları, veri güvenliği ihlalleri veya algoritmik önyargı, şirketler için ciddi sonuçlar yaratabilir.

Bu nedenle yönetişim mekanizmaları ve insan denetimi kritik önemdedir. Şirketler için yapay zekâ ajanları, yalnızca operasyonel verimlilik sağlayan araçlar değil; stratejik karar mimarisini dönüştüren, kurumsal aklı yeniden yapılandıran sosyo-teknik bileşenlerdir.

Toplumsal Değişimin Habercisi Olarak Yapay Zeka Ajanları

Yapay zekâ ajanları, günümüzde yalnızca teknik bir yenilik ya da verimlilik aracı olarak değil, toplumsal değişimin yönünü haber veren yapısal bir dönüşüm göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Tarihsel olarak bakıldığında her büyük teknolojik atılım, üretim biçimlerinden gündelik yaşama, iktidar ilişkilerinden öznel deneyimlere kadar uzanan çok katmanlı toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Sanayi Devrimi nasıl ki emeğin örgütlenişini ve sınıf ilişkilerini dönüştürdüyse, yapay zekâ ajanları da dijital çağın sosyo-teknik düzeni ve emek işleyişini yeniden yapılandırmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ ajanları, yalnızca insan eylemini destekleyen araçlar değil; toplumsal pratiklerin biçimlenişine aktif olarak katılan yeni aktörlerdir.

Yapay zekâ ajanlarının en belirgin toplumsal etkilerinden biri, karar alma süreçlerinin yeniden dağıtılmasıdır. Finansal risk analizinden kamu politikası tasarımına, bireysel tüketim tercihlerinden işe alım süreçlerine kadar pek çok alanda algoritmik ajanlar, insan muhakemesinin yerine ya da yanına konumlanmaktadır. Bu durum, Weberyen anlamda rasyonelleşmenin yeni bir evresine işaret eder: hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik, artık insan aklının sınırlarını aşan veri temelli modeller aracılığıyla sağlanmaktadır (LeCun, Bengio, Y., & Hinton,, 2015). Ancak bu rasyonelleşme biçimi, aynı zamanda kararların sorumluluğunun kimde olduğu sorusunu muğlaklaştırmaktadır. Bu başlı başın modern hukukun ve modern bürokrasinin kurallarının yeniden düşünülmesine neden olacaktır.

Toplumsal değişim açısından bir diğer kritik boyut, emek süreçlerinin dönüşümüdür. Yapay zekâ ajanları, yalnızca fiziksel emeği değil, bilişsel emeği de otomatikleştirmektedir. Rutin analiz, metin üretimi, sınıflandırma ve planlama gibi görevlerin ajanlar tarafından üstlenilmesi, bilgi işçiliğinin doğasını dönüştürmektedir. Artık bir kişi çalıştırmak yerine o kişinin yapacağı işleri yapay zeka ajanına öğreterek 7/24 ajanı kendi işiniz için çalıştırabilirsiniz. Bu nedenle bir kişilik büyük şirketleri görebileceğiz. Bu dönüşüm, bazı mesleklerin ortadan kalkmasına yol açarken, insan–makine işbirliğine dayalı yeni mesleki rolleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ ajanları, emek piyasasında niceliksel bir daralmadan ziyade niteliksel bir yeniden yapılanmaya işaret etmektedir (Levy & Murnane, 2005).

Yapay zekâ ajanlarının toplumsal değişimi haber veren bir diğer yönü, bilgi üretimi ve dolaşımı üzerindeki etkileridir. Geleneksel olarak bilgi, uzmanlık kurumları ve profesyonel topluluklar aracılığıyla üretilirken; bugün ajanlar, büyük veri kümeleri üzerinden içerik üretebilmekte, özetleyebilmekte ve yeniden bağlamlandırabilmektedir. Bu durum, epistemik otoritenin merkezsizleşmesine yol açmaktadır. Ancak aynı zamanda yanlış bilgi üretimi, algoritmik önyargı ve "gerçeklik" algısının aşınması gibi riskleri de beraberinde getirmektedir Dolayısıyla yapay zekâ ajanları, bilginin demokratikleşmesi ile epistemik belirsizliğin artışı arasındaki gerilimin merkezinde yer almaktadır.

Bireysel düzeyde ise yapay zekâ ajanları, öznenin zaman kullanımı, dikkat ekonomisi ve karar verme pratiklerini dönüştürmektedir. Takvim yöneten, öneriler sunan ve seçenekleri filtreleyen ajanlar, bireyin gündelik yaşamını organize eden görünmez aracılara dönüşmektedir. Bu durum, bireysel özerklik kavramının yeniden düşünülmesini gerektirir. Zira seçimlerin algoritmik olarak ön-şekillendirilmesi, bireyin özgür iradesini tamamen ortadan kaldırmasa da, onu belirli yönlere doğru yönlendirmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ ajanları, Foucaultcu anlamda yeni bir iktidar tekniği olarak okunabilir: zorlayıcı değil, yönlendirici ve çoğu zaman fark edilmeden işleyen bir güç biçimi.

Toplumsal değişimin bir diğer boyutu da yönetişim ve etik alanında ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ ajanlarının yaygınlaşması, hukuki sorumluluk, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Algoritmik kararların toplumsal sonuçları, yalnızca teknik performans kriterleriyle değil; adalet, eşitlik ve kamusal yarar gibi normatif ölçütlerle de değerlendirilmelidir. Bu yönüyle yapay zekâ ajanları, toplumsal sözleşmenin dijital çağdaki yeniden müzakeresinin de habercisidir.

Sonuç

Yapay zeka ajanlarının geldiği noktada artık insanların ekran üzerinden veya bilgisayar, tablet, telefon üzerinden etkileşim kurduğu dönemi arkada bırakıyoruz. Yapay zeka ajanları basitinden karmaşığına insanların yapabileceği şeyleri insanlara ihtiyaç duymadan yedi gün yirmi dört saat yapabiliyor ve insan emeğinden çok daha ucuza bu işlemleri gerçekleştirebiliyor hale geldi. Bu durum şu an yapay zeka ajanlarının yerine geçmeye başladığı meslek çalışanlarının gelecekte ne yapacağı sorusunu gündeme getiriyor. Bir veya iki şirket çalışınıyla büyük işleri organize edebilen, işletebilen firmaların dönemine giriyoruz. Yaşanan bu sürecin toplumsal etkisi görülmeye başlandı. Özellikle beyaz yakalı zihin emeği işlerindeki diplomaların giderek yükselen bir diploma enflasyonuna maruz kaldığı görülmektedir.

Yapay zeka ajanlarının insanlık için kolaylık sağlayacağı birçok nokta aşikardır. İnsanlara daha fazla zaman sağlayacağı da aşikardır. Ancak emek, değer politikalarındaki gerçekleştireceği dönüşüm birçok insanın yapay zekanın çalışanı olmasına dönüşeceği bir zamanı da bize getirebilir. Yani şirket sahipleri yapay zeka ajanları üzerinden insan çalışanları işe alabilir, denetleyebilir, işten çıkarabilir ve yapacaklarını planlayabilir. Bu nedenle yapay zekanın, yapay zeka ajanlarının üst düzey yönetici olarak şirket politikalarını ve şirketin sahibi olan insanların isteklerini yerine getiren, yedi yirmi dört denetleyen ve geliştirmeye çalışan yeni çalışanlar olarak göreceğimiz döneme yaklaşıyoruz.

İnsanlık için daha iyi bir yaşam ve toplumsal ilişkilerin olacağı bir gelecek planlaması istiyorsak, şimdiden yapay zeka ajanlarının hukuksal boyutları ve ahlaki süreçleri üzerinde ortaklaşılan politikalara ve politika uygulayıcılarına ihtiyaç olduğunu görmemiz gerekmektedir. Yapay zeka ajanları bir düşman, korkulacak bir unsur veya insanlığı daha kötüye götürecek bir gelişme değildir. Ancak doğru planlama ve doğru politikalar şimdiden hazırlanmazsa, teknolojinin

gelişim hızına uygun politikalar hazırlanmaz ise, yapay zeka ajanları bir dönem insanların ilişkilerini kontrolsüzce etkileyecek bir unsur haline gelebilir.

Kaynakça

Bommasani, R., et al. (2022). *On the opportunities and risks of foundation models*. arXiv.

Bubeck, S., et al. (2023). *Sparks of artificial general intelligence: Early experiments with GPT-4*. arXiv.

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature, 521*, 436–444. https://doi.org/10.1038/nature14539

Levy, F., & Murnane, R. J. (2005). *The new division of labor: How computers are creating the next job market*. Princeton University Press.

Nilsson, N. J. (2019). *Yapay zeka*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Russell, S. J., & Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence: A modern approach* (3rd ed.). Pearson Education.

Sapkota, R., Roumeliotis, K. I., & Karkee, M. (2026). AI agents vs. agentic AI: A conceptual taxonomy, applications and challenges. *Information Fusion*.

Sutton, R. S., & Barto, A. G. (2015). *Reinforcement learning: An introduction*. MIT Press.

Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind, 59*(236), 433–460. https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433

Wooldridge, M., & Jennings, N. R. (1995). Intelligent agents: Theory and practice. *The Knowledge Engineering Review, 10*(2), 115–152. https://doi.org/10.1017/S0269888900008122

Gençlik Kültürü

BÖLÜM 2

Çağrı Elmas
Güher Ceylan Kuşoğlu

Gençlik ve yaşlılık gibi kavramlar, biyolojik yaşların bölümlenmesinden ziyade taşıdıkları toplumsal temsil gücü, ideolojik temsiller ve kültürel anlamlarla inşa edilir. Dolayısıyla yaş değişkeni, sosyologlar açısından yalnızca biyolojik bir belirleyici değil, sosyal alanlardaki ilişkileri, konumlanmaları ve geçiş süreçlerini açıklayan önemli bir toplumsal fenomendir. Gençlik kültürü ise belirli bir yaş grubunda ortak paylaşımları olan bireylerin topluluk kimliklerini ve aidiyetini yansıtan özgün kültürel pratik ve deneyim örüntülerinden oluşmaktadır. Gençliğin ana akım "yetişkin" kültüründen farklılaşması, kendi iç uyumu ve kuşak kimliğinin oluşumu gibi bir takım sosyal unsurlar, bu kültürel pratikler arasındaki geçişler ve dönüşümler etrafında belirginleşir. Bu durum, gençlik kültürünün özgün ve farklılaşan kültürel pratiklerinde neyi ifade ettiği sorusunu beraberinde getirerek toplumsal açıdan gençlik kültürü kavramını sosyolojinin temel araştırma konularından birisi haline getirmiştir.

Gençlik kültürlerinin özellikle son yüzyılda bir hayli çeşitlenmesi ve çoğalması, sosyalleşme süreçleri ile bu kültürel pratikler arasındaki etkileşimin gençlik bağlamında yeniden ele alınmasını ve sorgulanmasını gerektirmiştir. Nitekim gençlik kültürü üzerine yapılan bilimsel tartışmaların erken örnekleri 1920'lere, Chicago Okulu'nun suçlu gençlik grupları üzerine yürüttüğü ampirik çalışmalara kadar uzanmaktadır. Bu araştırmalarda genç suçlu grupların değer, tutum ve davranışlarında görülen benzerlikler, gençlik kültürü kavramının bilimsel literatüre girmesinde etkili olmuştur (Sutherland, 1924). Bununla birlikte gençlik kültürü, bir "alt kültür" olarak ancak 1940'larda açık biçimde kavramsallaştırılmış ve "gençlik çalışmaları" etrafında irdelenmiştir (Hollingshead, 1949). Bu erken dönem kavramsallaştırması iki temel varsayıma dayanmaktadır:

(1) gençlik ile yaşlılar arasında belirgin bir kültürel ve ideolojik ayrışma olduğunu,
(2) gençlik kültürünün "yeni sosyal dalgaları" anlamlı kılan güçlü bir iç tutarlılık sergilediğini

düşünen araştırmacılar, sosyal yaşamdaki geçişleri, dönüşümleri ve yeni etkileşimleri gençlik çalışmaları etrafında daha kapsamlı ele alabileceklerini düşünmüştür.

Nitekim Chicago Okulu'nun genel yaklaşımına göre, gençlik alt kültürleri çoğunlukla şehir yaşamının getirdiği yoksulluk, etnik gettolaşma, aile denetimsizliği gibi *bozucu* şartlar altında, gençlerin hayatta kalma ve aidiyet bulma çabasının ürünü olarak görülmüştür (Fischer, 1995: 543). Kent sosyolojisi ve insan ekolojisi perspektifiyle, kentin belirli "doğal bölgelerinde" ortaya çıkan gençlik çeteleri, normatif topluma meydan okuyan sapkın (deviant) alt kültürler olarak ele alınmıştır (Hollingshead, 1949). Yine bu dönemde Talcott Parsons gibi sosyalleşme kuramcıları gençliği, toplumsal düzenin devamlılığı için işlevsel bir toplumsal kategori olarak görmektedir. Örneğin Parsons (1954), gençlik kültürünün akran grupları aracılığıyla genci aileden özerkleştirip yetişkin rollerine hazırlama işlevi gördüğünü ileri sürmektedir. Genel anlamda Chicago Okulu ve dönemin işlevselci yaklaşımları, gençlik kültürünü çoğunlukla

uyumsuzluk ya da *geçiş dönemi gerginliği* bağlamında ele almakta, suç alt kültürleri veya normatif düzenin sınavı olarak kavramsallaştırmaktadır.

1970'lerin ikinci yarısında ise Birleşik Krallık Birmingham Üniversitesi bünyesinde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (CCCS), özellikle beyaz, erkek, işçi sınıfı, heteroseksüel Britanyalı gençliğin popüler kültürle ilişkisine odaklanan çalışmalar yürütmüşlerdir. CCCS'de çalışan araştırmacılar, farklı kuramsal yaklaşımlara sahip olsalar da ortak bir politik duyarlılık ve kolektif üretim sürecinde yaklaşımlar geliştirmiş, bu durum belirli bir dönem boyunca gençlik kültürü algısının "tekil" ve "ortodoks" bir çerçevede yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır (Clarke, 1980; McRobbie, 1991). Hall ve Jefferson (2006) ve McRobbie'nin (1993) eserleri ise, gençlik alt kültürü çalışmalarının kurucu metinleri arasında yer alarak bu ortodoks yaklaşımların alandaki hakimiyetini nispeten zayıflatmıştır. Gençlik alt kültürleri projesinin temel hedeflerinden biri, savaş sonrası Britanya'da işçi sınıfının toplumsal yapının belirleyici bir boyutu olmaya devam ettiğini göstermektir (Clarke ve Jefferson, 1974). Ritüeller Yoluyla Direniş (RYD), işçi sınıfı gençlik deneyiminin merkezinde konumlandırmış; işçi sınıfı gençlik kültürlerini bir iktidar analizi etrafında değerlendirmiştir. Proje, genç işçi sınıfının maddi koşullarını, bu koşulların gençlik kuşaklar tarafından kültür yoluyla nasıl yeniden üretildiğini, müzakere edildiğini ve dönüştürüldüğünü incelemiştir (Clarke, 2009). Phil Cohen'in (1997) "büyüsel çözümlemeler" adını verdiği alt kültürel pratikleri ele alan yaklaşımıyla gençlerin yaşadıkları yapısal sorunlara yönelik sembolik çözümler sunmayı hedeflemiştir. RYD, bu pratikleri ne Marksist gelenekteki gibi "yanlış bilinç" ne de sapma sosyolojisinde olduğu gibi "suçluluk" olarak yorumlamış; ayrıca onları devrimci değişimin anahtarı olarak da kutsamamıştır. Gençlik alt kültürlerinin vaat ettiği sembolik kaçış yolları — kötü eğitim, düşük ücretli iş, işsizlik, sınırlı maddi imkânlar ve kadınlar için ömür boyu ücretsiz ev içi emek — çoğu zaman gençleri daha da tüketim odaklı pratiklere yönlendirerek, kaçmak istedikleri koşullara bağımlı hâle getirmiştir (McRobbie, 1991).

Gençlik çalışmalarındaki bu gelişmeler zaman içerisinde daha kapsamlı bir araştırma alanına evrilmeye başlamıştır. Zira alt kültür üzerine incelemelerin yanılsamaları ve çözüm sunmaması gençlik çalışmaları için yeni arayışları başlatmıştır. Nitekim hem bu çalışmaların katkıları hem de yanılsamalarından alınan dersler ile, gençlik kavramına ilişkin "a priori" bakış açısının ve olumsuz yaklaşımların akademik çalışmalardaki yaygınlığı azalmaya başlamış. Sonraki dönemlerde ise gençlik kavramını sosyal bir olgu olarak incelemek ve anlamlandırmak amacıyla yeni yöntemsel çizgilere ve stratejilere değinen sosyolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Nitekim bu çalışmalar, gençliği kendi içindeki "dinamikler ile" anlamayı ve yine içerisindeki çeşitliliği ve özgün yanlarını ortaya koymayı amaçlayarak, "gençlik kültürü" kavramını sosyal bir olgu olarak inşa etmenin ilk adımını atmıştır; etnografik yöntemler, yeni sol/marksist kuram ve feminist teori gibi eleştirel yaklaşımlar ise yine bu gelişime katkı sağlamışlardır. Böylece, o dönemde akademide ve popüler söylemde işçi sınıfı gençliğini olumsuz olarak resmeden hâkim bakışa alternatif bir gençlik kültürü perspektifi geliştirilmiştir.

Özetle, tarihsel olarak gençlik kültürü kavramsallaştırmaları suç sosyolojisi ve kent ekolojisinden kültürel çalışmalara doğru genişlemiştir. Chicago Okulu'nun mirası, gençliği, içinde bulunduğu çevresel koşulların ürünü olarak anlamaya odaklanırken; Birmingham/CCCS yaklaşımı gençliği toplumsal yapıya karşı aktif anlam üreticileri olarak görmektedir. Her iki

yaklaşım da gençliği anaakım toplumsal düzenden bir parça ayrı konumlanmış bir grup olarak ele alsa da biri bunu sapma diğeri direniş odağında kavramsallaştırır. 1980'lerden itibaren ise postmodern ve post-subculture yaklaşımlar, CCCS'nin yekpare sınıf vurgusunu eleştirerek gençlik kültürlerinin giderek parçalı, geçici ve tüketim odaklı "sahneler" (scenes) ya da "neo-kabileler" (neo-tribes) haline geldiklerini öne sürmektedir (Bennett, 1999). Gençlik sosyolojisi literatürü, bu tarihsel zemin üzerinde inşa edilerek sonraki yıllarda daha fazla çeşitliliğe ve gençlik kültürünün karmaşık yapısına vurgu yapmaya başlar. Örneğin Andy Furlong'a göre gençlik çalışmaları; sosyoloji, siyaset, kriminoloji, sosyal politika, coğrafya ve psikolojiyi kapsayan çok disiplinli bir alandır (Furlong, 2012: 4). Genç insanların eğitim, istihdam, aile ve arkadaşlık ilişkileri, kimlikler, gençlik kültürleri, yaşam tarzları, sağlık ve iyilik hâli, suç ve adalet ile vatandaşlık gibi temalara odaklanır. Furlong ve diğ.'ne (2011: 54) göre gençlik çalışmaları, sosyolojinin temel alanlarını — toplumsal değişim, eşitsizliklerin yeniden üretimi, kültürel dinamikler, kuşaklar arası ilişkiler ve toplumsal yapı ile kültür arasındaki ilişki — aydınlatan bir bilgi alanıdır. Diğer taraftan bu yaklaşım gençlik kültürünün özelliklerini belirleyen tanımlardan ziyade sosyal alanlardaki etkinliğini sorgulama ihtiyacına vurgu yapmaktadır. Her ne kadar çağdaş gençlik çalışmaları bu yönde ilerlerse de gençlik kültürü kavramı halen alanın kurucu iki damarı olarak Chicago Okulu ve CCCS çalışmaları hem döneminde hem de sonraki tartışmalarda temel referans noktalarını oluşturmuştur (Bhat, 2016). Günümüzde de yine gençlik kültürünü ele alan farklı disiplinlerdeki çalışmalarda bu iki temel ekolün hâkim olduğu, gençliğe ilişkin özgün kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar sunan çalışmaların alan literatüründe halen hatırı sayılır bir yoğunlukta olmadığı görülmektedir. Buna rağmen gençlik çalışmalarındaki bazı çağdaş araştırmaların ise alanın özgün çizgisini geliştirme sürecinde önemli katkılar sunduğu belirtilmelidir.

Gençlik Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar

Gençlik sosyolojisi, genç bireylerin toplumsal konumunu ve deneyimlerini kavramsallaştırırken bir dizi yöntemsel strateji temeline dayanmaktadır. Örneğin sınıf boyutu, tarihsel olarak gençlik çalışmalarında neredeyse her dönemde merkezi bir yer tutmuştur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, gençlik alt kültürlerinin çoğunlukla işçi sınıfı kökenli gençler arasından çıktığı ve bu alt kültürlerin sınıfsal koşullara tepkisel biçimde oluştuğu vurgulanmıştır. Mike Brake (1980/2013), gençlik alt kültürlerinin *"toplumsal yapının kusur ve çelişkilerinden kaynaklanan ortak sorunlara karşı kolektif bir savunma"* olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür (Brake, 2013). Ona göre, alt kültürler ortak sorunlar etrafında bir araya gelen gençlere, kendilerine toplum tarafından atfedilen sınıf, eğitim veya meslek kimliğinin dışında kolektif bir kimlik sunar; bu kolektif kimlik zemininde gençler, bireysel kimliklerini inşa edebilirler (Brake, 2013). Böylece, alt kültür bir yandan gençlere *"verili"* (*ascribed*) kimliklere alternatif olan yeni bir alan açarken, diğer yandan bu yaklaşım genellikle gençliği işçi sınıfı deneyimlerine indirgeyerek ele almıştır.

Gençlik sosyolojisinin dayandığı sosyolojik kuramsal temellerinden bir diğeri ise kuşak (nesil) olgusudur. Karl Mannheim'ın klasik "Kuşaklar Problemi" makalesinde (1928/1952) ileri sürdüğü üzere, aynı tarihsel dönemde gençlik dönemini yaşayanlar ortak bir *"kuşak deneyimi"* paylaşabilirler; bu da onları önceki kuşaklardan farklı bir perspektifle dünyaya bakmaya sevk eder. Ancak kuşak kavramının analitik faydası sosyoloji literatüründe tartışmalıdır. Günümüz

gençlik araştırmacılarından bazıları, *"kuşak"* teriminin belirsiz ve teorik temelden yoksun olduğunu belirterek kullanmaktan kaçınırken, diğerleri toplumsal değişimi anlamak için kuşak perspektifinin önemli olduğunu savunurlar. Örneğin Johanna Wyn ve Dan Woodman, günümüz genç neslinin deneyimlerinin önceki nesillerden yapısal olarak farklı olduğunu vurgulayarak kuşak kavramsallaştırmasını yeniden düşünmemiz gerektiğini ileri sürmüştür (Wyn & Woodman, 2014). Gençlik çalışmalarında, geleneksel olarak "geçiş" (transisyon) yaklaşımı gençliği çocukluktan yetişkinliğe lineer bir intibak süreci olarak ele alırken, kültürel yaklaşım gençliğin özünde kendine has değer ve pratikleri olan ayrı bir yaşam evresi olduğunu vurgular. Furlong ve arkadaşları (2011), değişen ekonomik ve sosyal koşullar altında bu iki perspektifin uzlaştırılmasını önermiş, gençliğin hem yapısal kısıtlar altında geçişler yaptığı hem de özgün kültürel formlar geliştirdiğini belirtmiştir. Nitekim gençlik, günümüzde artık ne sadece "30 yaş altı homojen bir grup" ne de tek bir geçiş yolu izleyen bir kategori olarak görülmektedir; aksine *karmaşık bir alt kültürler mozaiği* şeklinde anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve kimlik boyutları da gençlik sosyolojisinin temel tartışmalarındandır. Başlangıç dönemi gençlik kültürü çalışmalarında erkek deneyimleri merkeze alınmış ve gençlik alt kültürleri çoğunlukla "erkek egemen" alanlar olarak incelenmiştir. Örneğin, Angela McRobbie (1991) bu erkek-merkezci yaklaşıma karşı çıkarak genç kadınların kültürel pratiklerinin görünmez kılındığını ileri sürmüş, ana-akım bakış açılarını eleştirmiştir. McRobbie'ye göre, gençlik alt kültürü çalışmalarında kızların yok sayılması, gerçekte kadınların bu alt kültürlerde bulunmamasından değil, araştırmacıların onları görmezden gelmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu feminist eleştiri, gençlik sosyolojisinde cinsiyet boyutunun önemine işaret ederek "bedroom culture" (yatak odası kültürü) gibi kavramlarla kızların ev-içi alanlarda geliştirdikleri alternatif gençlik pratiklerini gündeme getirmiştir. Kimlik gelişimi açısından, ergenlik ve ilk gençlik döneminin psikososyal olarak kimlik arayışıyla özdeşleştiği bilinmektedir. Erik Erikson'ın psikososyal gelişim kuramında gençlik, "kimliğe karşı rol karmaşası" çatışmasının yaşandığı ve bireyin *"ben kimim?"* sorusuna yanıt aradığı dönemdir. Ancak sosyolojik perspektif, bu kimlik arayışının bireysel olduğu kadar toplumsal olarak yapılandığını vurgular (Erikson, 1959). Gençlerin kimlik inşası, sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken gibi aidiyetlerinden bağımsız düşünülemez.

Gençlik literatüründe, gençliğin toplum içindeki konumunu açıklamak amacıyla yapı ve fail arasındaki ilişki tartışılmıştır. *Yapısal* yaklaşım gençliği ekonomik yapı, eğitim sistemi, aile gibi kurumların etkisiyle şekillenen bir kategori olarak ele alır. Buna karşın *öznelci* yaklaşım, genç bireylerin failler olarak kendi kültürlerini aktif biçimde ürettiklerini, yapıların etkisine rağmen özgün anlam dünyaları yarattıklarını vurgular. Günümüz gençlik sosyolojisi, bu ikiliği aşma çabasındadır; gençlerin yaşamlarını hem toplumsal yapının (eşitsizlikler, kurumlar) koşullandırdığı hem de gençlerin bu koşullara yaratıcı tepkiler geliştirdiği kabul görmektedir. Nitekim gençlik dönemi, birincil sosyalizasyon sonrası *"ikincil sosyalizasyon"* süreçlerinin yoğunlaştığı, yani gencin ailesinden ve çocukluk çevresinden edindiği değerleri yeniden değerlendirip kendi değer setini oluşturduğu bir dönemdir (Parsons, 2014). Bu süreçte sınıf ve cinsiyet gibi faktörler, gencin ufkunu ve olanaklarını etkilemekle birlikte, genç bireyler ait oldukları gruplar içinde ortak bir gençlik kültürü de geliştirirler.

Bourdieu (2022: 175-178) ortak çıkarlarla donanmış ve bu çıkarları biyolojik yaşa indirgenerek tanımlanmış bir "gençlik grubunun" sosyolojik açıdan bir tür manipülasyon girişimi olduğu

ileri sürülmektedir. Ona göre kuşakların ya da gençlik/yaşlılık gibi kavramların kendine özgü ve verili karakteristik özellikleri yoktur, ancak sosyal alanın özgül yaşlanma yasalarını belirlemek isteyen bir sosyolog bu kavramları yaş üzerinden sınıflandırıp belirlediği gruplar ile genç kuşakların kendi içerisindeki ayrışmayı ve diğer kuşaklarla arasına koyduğu mesafeyi tahlil edebilir. Bourdieu (2022: 183) gençlik ve yaşlılık kavramlarının karşıtlığı farklı kültürel arka planın yanı sıra iktidar mücadelesi üzerine kuruludur. Genellikle biyolojik yaşa indirgenerek genç olanların yaşlı kuşaklardan daha "çağdaş" ve "güçlü" özellikler barındırdığı düşünülmektedir. Halbuki gençlerin yaşlıları "yaşlı kategorisine" göndererek iktidar mücadelesinde belirli bir pay alma girişimi, biyolojik yaşa bağlı yaşlı karşıtlığını değil çıkar çatışmasını gösterir. Aynı şekilde yaşlıların da genç karşıtı olması, yine yaşlanmaya bağlı fiziksel-biyolojik kayıpların aksine sahip oldukları iktidar kaybının yeni koşullardaki toplumsal mücadelede yaşlanmayla birlikte değer kaybetmesine bağlıdır. Bu nedenle yaşlıların da biyolojik yaş üzerinden gençleri "genç kategorisine" indirgeyerek "deneyimsizliklerini" ve "tecrübesizliğini" öne çıkarması da geçmişte kendine imtiyaz sağlayan birikimlerin "yeni gelenler" karşısında değer kaybetmesi ve iktidarını koruma çabası ile açıklanabilir. Bu nedenle gençlerin egemen sınıf ayrıcalıklarından pay alma arzusu karşısında "yeni gelen" bu genç biyolojik kuşağın girişimini frenlemek isteyen yaşlıların genç-karşıtlığı, biyolojik ya da kültürel açıdan farklı özelliklerde olmasından ziyade kuşaklar arası çıkar çatışması sonucunda gelişen iktidar mücadelesinin sosyal örüntülerini yansıtmaktadır. Kısaca genç ve yaşlı karşıtlığı, sosyal alandaki yaşlanma yasalarının kalıcı olduğu ancak geçici egemen sınıf mücadelesinin yaşandığı toplumsal açıdan çıkar çatışması olarak gerçekleşmektedir. Kuşak çıkarları etrafında gerçekleşen bu çatışma, yaşlı ve genç kuşakların birbirine karşı kullandığı biyolojik yaş ayrımcılığına indirgenemeyecek derecede karmaşık bir yapıya sahiptir. Nitekim bu iktidar mücadelesi en genç olanların kendinden önce gelenlerden payını alma isteği ve önceden gelenlerin yeni gelenleri frenleyerek elindeki gücü tutma arzusu ile gerçekleşir ve bu mücadelede kuşak çıkarlarını karşıya kabul ettiren ve sezgisel sınırları çizmek amacıyla kullanılan en etkili "silah" karşıtlık argümanlarının biyolojik yaşa indirgenmesidir.

Özetle, gençlik sosyolojisinin kuramsal temelleri gençliği heterojen bir deneyim alanı olarak görür: Gençlik, yaş faktörüyle belirlenen evrensel bir geçiş dönemi olmaktan ziyade, sınıfsal konum, toplumsal cinsiyet rolleri, etnik köken ve diğer kimlik boyutlarıyla kesişen ve bunların etkileşimi sonucu farklılaşan bir toplumsal kategoridir. Gençlik çalışmalarındaki çağdaş kuramcılar genellikle yapı ve fail arasındaki ilişkisinin bütüncül bir biçimde ele alındığı perspektifleri benimsemiştir. Yine bu uzlaşma önerisinin yaygın biçimde uygulanmaya başlanması, kuşakların sosyolojik problemine ilişkin yöntemsel yaklaşım sunan Mannheim'ın 20. yüzyılın başlarında yayımladığı çalışmasını da (1952) gençlik çalışmaları için yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Güncel gençlik çalışmalarında gençliği tanımlamak ve gençlik kategorisinin özelliklerini belirlemenin aksine Mannheim'ın "kuşak problemi" yaklaşımı kullanılarak daha bütüncül ve kapsamlı bir yöntemsel yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Nitekim Mannheim'ın kuşak problemine ilişkin sunduğu sosyolojik yaklaşım sayesinde çağdaş gençlik çalışmalarında "gençlik" olgusu sosyal alanlar içerisindeki karmaşık ilişkileri ve etkileşimleri yansıtmak amacıyla ele alınmaktadır. Kesişimsellik perspektifinin de katkısıyla araştırma alanını daha kapsamlı bir şekilde genişleten gençlik çalışmalarının, günümüzde yaş ve kuşak kavramlarına ilişkin özgün yöntemsel bir hat geliştirdiği ve bu gelişmeler sayesinde

sosyal alanlardaki çeşitlilikleri, karmaşık ve sabit yapıları sosyolojik bağlamda verimli biçimde irdelediği görülmektedir.

Gençlik Çalışmalarında Kesişimsellik: Toplumsal Cinsiyet, Sınıf, Etnisite ve Cinsellik

Gençlik sosyolojisi alanı başlangıçta görece dar bir toplumsal kesime odaklanarak gelişmişti: 20. yüzyıl ortalarındaki çoğu gençlik araştırması, beyaz, heteroseksüel, işçi veya orta sınıf erkek gençlerin deneyimlerini merkeze aldı. Oysa toplumların çeşitliliği ve eşitsizlik eksenleri düşünüldüğünde, *"gençlik"* kategorisinin kendi içinde son derece heterojen olduğunu teslim etmek gerekir. Çağdaş gençlik çalışmaları, kesişimsellik (intersectionality) adı verilen kuramsal çerçeveyi benimseyerek, gençlik deneyimlerinin farklı toplumsal konumların kesişim noktasında şekillendiğini vurgulamaktadır (Crenshaw, 1991). Kesişimsellik terimi, Kimberlé Crenshaw tarafından feminist teoriye kazandırılmış ve bireylerin birden fazla kimlik ekseni (ırk, cinsiyet, sınıf, cinsellik, engellilik, vb.) üzerinden aynı anda deneyimlediği ayrımcılık veya ayrıcalık biçimlerine işaret eder. Gençlik söz konusu olduğunda ise, her gencin gençlik deneyimi; ait olduğu sınıfsal konum, etnik köken veya ırk, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, hatta engellilik durumu, göçmenlik statüsü gibi etmenlerle çarpan etkisiyle belirlenir (Davis, 2008). Yine kesişimsellik perspektifinden yola çıkıldığında gençlik olgusunun yaşam seyrine göre diğer kimliklerin kesişiminden farklı düzeyde etkilenebileceği, kesişim kavşağındaki çoklu kimliklerin sadece gençlik/yaşlılık olguları üzerinden ele alınan zıtlıktan daha anlamlı unsurlar barındırdığı görülmüştür. Kısaca gençlik kültürü güncel çalışmalarda genellikle sabit bir şemsiye "kavram" olarak ele alınmamaktadır. Aksine gençlik kültürü kimliklerin kesişim noktasında sürekli değişim halinde olan ve çeşitlenen bir yapıda bulunarak eşitsizliklerin ve sosyal ayrımların çoklu örüntüleri ile irdelenebilir. Bu çoklu örüntüleri yansıtan noktalardan birisi de toplumsal cinsiyet ve yaş kesişimidir.

Toplumsal cinsiyet gençlik araştırmalarında uzun süre erkek gençlerin kamusal alandaki alt kültür deneyimleri incelenirken, kızların deneyimleri ihmal edilmiştir. Angela McRobbie ve Jenny Garber gibi feminist araştırmacılar, 1970'lerde bu duruma dikkat çekerek *"Kızlar ve Alt Kültürler"* başlıklı çalışmalarıyla alana müdahil oldular. McRobbie (1991), alt kültür çalışmalarında kızların yokluğunun, aslında kızların gençlik kültürü içinde aktif olmadıkları anlamına gelmediğini; araştırmacıların erkek merkezli bakışı yüzünden kızların gündelik mekanizmalarının (örneğin ev içi arkadaş grupları, pop müzik hayranlığı, dergi okuma pratikleri gibi) görünmez kılındığını ileri sürmüştür. O, işçi sınıfı genç kadınların moda ve müzik tüketimi gibi alanlarda kendilerine özgü bir *"küçük kültür"* oluşturduklarını, bunun da en az erkeklerin sokaklardaki altkültürleri kadar incelenmeye değer olduğunu savundu. Nitekim sonrasında yapılan çalışmalar, genç kadınların *"bedroom culture"* (yatak odası kültürü) adı verilen ev-içi sosyalleşme pratikleriyle bir dayanışma ve kimlik alanı kurduklarını, popüler kültür ürünlerini (dergiler, pop şarkıcıları vb.) kendi hayat dünyalarına uyarlayarak paylaştıklarını gösterdi. Yani gençlik kültürü, cinsiyete göre farklı tezahür edebiliyor; *erkek egemen kamusal alt kültüre karşılık, kadınların daha özel alanlarda gelişen alt kültürel pratikleri* olabiliyor. Bununla birlikte, 21. yüzyılda kadınların kamusal gençlik kültürüne katılımı artmış, örneğin kadın punkçular, rapper'lar, gamer'lar kendi alt kültür varlıklarını görünür kılmıştır. Yine de toplumsal cinsiyet eşitsizliği gençlik deneyimlerinde belirgin olmaya devam ediyor. Genç kadınlar genellikle erkek akranlarına göre kamusal alanda daha fazla taciz

ve ayrımcılığa maruz kalabiliyor, bu da onların gençlik pratiklerini şekillendiriyor (örneğin gece sokağa çıkma veya özgürce giyim konusunda kısıtlar vb.). Öte yandan, feminist hareketin genç kuşaktaki yaygınlığı sayesinde, pek çok genç erkek de toplumsal cinsiyet normlarını sorguluyor ve *"eşitlikçi gençlik kültürleri"* yaratılmaya çalışılıyor.

Sınıf boyutu, gençlik kesişimselliğinde halen merkezi bir öneme sahiptir. Bir gencin ekonomik ve sosyal sermayesi, onun eğitim ve kariyer imkanlarından günlük boş zaman etkinliklerine kadar pek çok şeyi etkiler. Andy Furlong'un çalışmaları, günümüz gençliğinde artan belirsizlikler karşısında sınıfsal konumun belirleyiciliğini vurgular. Özellikle neoliberal politikaların yaygınlaştığı 1980'lerden bu yana, gençler için iş güvencesinin azalması, eğitimin pahalılaşması gibi süreçler yaşanırken; orta sınıf ailelerden gelen gençler ile yoksul ailelerden gelen gençler arasındaki fırsat uçurumu büyümektedir. Örneğin bir orta sınıf genci üniversite eğitimi alıp staj imkanlarına daha kolay erişebilirken, daha dezavantajlı kesimden bir genç erken yaşta işgücü piyasasına atılmak zorunda kalabilir veya eğitime devam etse bile ağır borç yükü altında kariyerine başlayabilir. Bu sınıfsal fark, gençlik kültürlerini de farklılaştırır. Daha varlıklı gençler küresel gençlik kültürünün tüketim odaklı formlarına (marka giyim, uluslararası popüler trendlere katılım gibi) daha çok dahil olabilirken, yoksul gençler kendi yerel dayanışma ağlarına veya düşük maliyetli alt kültür pratiklerine yönelebilirler. Klasik alt kültür teorilerinde olduğu gibi, bugün de işçi sınıfı gençliğinin müzik, spor veya sokak kültürü üzerinden kendini ifade etme biçimleri ile orta sınıf gençliğinin ifadesi farklılaşabilir. Ancak burada kesişimselliğin önemi devreye girer: Sınıf, tek başına deneyimi belirlemez, diğer kimlik eksenleriyle kesişerek özgül sonuçlar yaratır. Örneğin hem işçi sınıfından hem göçmen bir aileden gelen bir genç kadın, ne yalnızca "işçi sınıfı" olmasının ne de yalnızca "kadın" veya "etnisite"sinin getirdiği deneyimi yaşar; bunların bileşimi, özgün bir gençlik deneyimi üretir (Furlong, 1998).

Etnisite/ırk boyutu, gençlik çalışmalarında özellikle göç alan toplumlarda kritik bir kesişimsellik eksenidir. Azınlık etnik gruplara mensup gençler, çoğunluk toplumdaki akranlarına kıyasla bazen iki kat kimlik mücadelesi verebiliyorlar: Hem genç olarak kendi yerlerini bulmaya çalışırken hem de etnik kimlikleri nedeniyle dışlanma veya önyargıyla karşılaşabiliyorlar. Örneğin Fransa'daki Kuzey Afrikalı göçmen ailelerin gençleri veya Almanya'daki Türk kökenli gençler, bir yandan gençlik alt kültürlerinde (rap müzik, breakdans gibi) kendilerini ifade ederken, diğer yandan toplumda maruz kaldıkları ayrımcılıkla baş etme stratejileri geliştiriyorlar. Kimileri, etnik kökenleriyle gurur duyan alt kültürler (örneğin *Afro-Punk* gibi alt kültürler, punk sahnesinde siyah kimliğini vurgular) oluşturuyor (Stinson 2012). Afro-Punk hareketi, punk alt kültürünü siyah gençlerin perspektifiyle yeniden yoğurmuş ve ırkçılık karşıtı mesajlarla zenginleştirmiştir. Bu örnek, ırkın ve alt kültürün kesişimine dair önemli bir vakadır: Siyah Afro-punk feministleri, müzik ve zine'ler yoluyla kendi çoklu kimliklerinin (siyah, kadın, punk) deneyimlediği ayrımcılıkları görünür kılmış, punk sahnesinde dahi var olan ırkçılık ve cinsiyetçiliğe dikkat çekmiştir (Stinson 2012: 292). Keza bugün genç Müslüman azınlıklar, kendi inanç ve kültür unsurlarını modern gençlik kültürü ile harmanlayarak yeni sentez kimlikler yaratıyor. Örneğin Batı ülkelerinde yaşayan genç Müslümanlar arasında ilgi gören *"Mipsterz"* (Müslüman hipster) akımı, hem dindar hem modern, hem yerel hem küresel olabilen bir gençlik alt kültürü ortaya çıkarmıştır. Bu tür fenomenler, etnisite/din ile gençliğin kesişimine güzel örneklerdir.

Kesişimsellik perspektifi, gençlik politikalarının da daha kapsayıcı olmasını gerektirir. Gençlik hizmetleri sunulurken veya gençlere yönelik projeler geliştirilirken, *her gence eşit muamele* yerine *her gencin farklı ihtiyaçları olabileceği* anlayışıyla hareket edilmelidir. Örneğin bir gençlik merkezinin sadece çoğunluk kültüre hitap eden faaliyetler yapması, azınlık gruplardaki gençleri dışlayabilir; veya sadece üniversiteye yönlendirme üzerine kurulu kariyer programları, dezavantajlı mahallelerdeki gençlere ulaşamayabilir. Bu nedenle kesişimsel yaklaşım, gençlik çalışmalarında farklılıkların ana akımla bütünleştirilmesini amaçlar. Judith Bessant ve arkadaşlarının derlediği *"Research Handbook on the Sociology of Youth" (2024)*, gençlik sosyolojisinin artık *artan teorik ve metodolojik çeşitliliğini* yansıttığını, alanda ontolojik bir açıklık bulunduğunu vurgular (Bessant vd., 2024). Bu derlemede gençlik çalışmalarının iklim adaleti, ırkçılık, ekonomik eşitsizlikler, zorunlu göç, cinsel kimlikleri, engellilik, ruh sağlığı, şiddet gibi pek çok meseleyi bir arada ele aldığı belirtilmektedir (Bessant vd., 2024). Bu, alanın kesişimsel niteliğine işaret eder: Gençlik sosyologları artık tek bir boyuta odaklanan açıklamalardan ziyade, gençliğin çeşitliliğini ve gençlerin karşılaştığı kesişen toplumsal sorunları merkeze almaktadır.

Örneğin kesişimsel gençlik araştırmaları, gençlik işsizliğini incelerken sadece ekonomik sistemi değil, aynı zamanda etnik köken ve cinsiyetin işsizlik deneyimini nasıl etkilediğini sorar; ya da eğitimdeki başarı farklarını analiz ederken sınıf ile ırkın, cinsiyet ile okul politikalarının interaktif etkilerini değerlendirir. Böylelikle daha adalet odaklı bir gençlik politikası geliştirmenin yolu açılır. Genç kadınların STEM alanlarına katılımı düşükse, bunun altında yatan toplumsal cinsiyet stereotipleri kadar, belki etnik azınlıktan genç kadınların yaşadığı özgüven sorunları veya sınıfsal eğitim fırsat eşitsizlikleri de dikkate alınır.

Kesişimselliğin bir diğer katkısı, gençlik içindeki alt grupların kendi sesini duyurmasına alan açmasıdır. Örneğin engelli gençler uzun süre gençlik çalışmaları içinde ihmal edilmiştir; oysa bugün engelli gençlerin deneyimleri (erişilebilirlik sorunları, sosyal dışlanma vs.) daha görünür kılınmakta ve onların da gençlik kültürü oluşturduğu kabul edilmektedir. Yine benzer şekilde, hapishanede veya ıslahevlerinde bulunan gençlerin, bakım kurumlarındaki koruma altındaki gençlerin veya evsiz gençlerin deneyimleri de ancak kesişimsel bir mercekle anlaşılıp politikalara yansıtılabilir.

Sonuç olarak, gençlik çalışmalarında kesişimsellik, gençlik kavramını homojen bir kategori olmaktan çıkarıp, *farklı kimlik eksenlerinin kavşağında kesişen bir deneyim alanı* olarak yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşım hem akademik teori hem de saha uygulamaları için ufuk açıcı olmuştur. Berard (2014) gibi araştırmacılar, alt kültür çalışmalarında dahi sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, mekân ve gelişimsel faktörlerin zaten iç içe geçtiğini ve analizlerin bunları gözeterek yapılması gerektiğini vurgularlar. Artık gençlik sosyolojisinde genellemeci ifadelerden kaçınmak esastır; "gençler şöyledir" demeden önce "hangi gençler, nerede, hangi şartlarda?" sorularını sormak gerekir. Kesişimsellik teorisi bize, bir gencin maruz kaldığı avantaj ve dezavantajların örüntüsünü çözümlemeyi öğretir. Böylece gençlik politikalarında da farklı grupların ihtiyaçlarına daha duyarlı, eşitlikçi ve kapsayıcı stratejiler geliştirmek mümkün olur. Dolayısıyla hem sosyoloji araştırmaları için hem de politika uygulamaları geliştirmek açısından gençlik kültürünün heterojen yapısını vurgulamak önemlidir. Bu çeşitliliği görmek adına kesişimsellik perspektifinin gençlik araştırmalarında yaygınlaşması, daha kapsayıcı ve çözüm odaklı müdahalelerde bulunmayı sağlayacaktır. Gençlik kültüründeki asimetrik ve sabit

yapılar hem hangi sabit eşitsizliklerin süregeldiğini tespit etmek hem de gençlik kültüründeki çeşitlilik karşısında daha kapsayıcı politik yaklaşım benimsemek açısından incelenmelidir.

Gençlik Kültürü ve Siyaset

Gençlik kültürü ve siyaset ilişkisi, son otuz yılda gençlik çalışmalarının en tartışmalı ve hızla dönüşen alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, bir yandan neoliberal politikaların, küresel kapitalizmin ve küresel enformasyon ağlarının gençlerin yaşam koşullarını köklü biçimde değiştirmesiyle, diğer yandan gençlerin siyasal alanda görünürlük, temsil ve katılım mücadeleleriyle yakından bağlantılıdır. Günümüz gençliğinin siyasetle kurduğu ilişkileri anlamak için, yalnızca formel siyasal katılım modellerine değil; gençlerin toplumsal konumlanışlarını, kültürel pratiklerini, kırılganlık deneyimlerini ve kuşaklararası güç ilişkilerini de dikkate alan geniş bir analiz perspektifi gerekmektedir.

Birçok toplumda çocuklar ve gençler, yurttaşlık hakları ve siyasal temsile ilişkin tartışmalarda hâlâ marjinalleştirilmekte, pek çok karar alma mekanizmasında görünmez kılınmaktadır. Gençlik katılımı çağrılarının giderek yaygınlaşmasına rağmen, bu söylemin çoğu zaman paternalist, yüzeysel ve biçimsel bir nitelik taşıdığı bilinmektedir. Avrupa Komisyonu (2008) ve sonrasında birçok hükümet, gençlik katılımını güçlendirilmesi gereken "demokratik bir zorunluluk" olarak sunarken; pratikte gençlerin siyasal karar süreçlerine eşit aktörler olarak dahil edilmesini sağlayacak yapısal dönüşümler yeterince hayata geçirilmemektedir (akt. Yarkes vd., 2025).

Bu bağlamda "yönetişim modeli", gençlik katılımının görünürde teşvik edildiği fakat gerçekte yetişkin denetimini ve yaş temelli hiyerarşileri pekiştiren bir yaklaşım olarak tanımlanır. Gençlerin danışma kurullarına, gençlik parlamentolarına veya yuvarlak masa toplantılarına davet edilmeleri, çoğu zaman onların gerçek anlamda karar alma süreçlerine dâhil olduğu anlamına gelmez. Yetişkinler tarafından belirlenmiş gündemler, konular ve çıktılar, gençlerin sözlerini sınırlayıp etkisizleştirir. Akerström'ün (2014) belirttiği gibi bu durum, gençlerin yalnızca yetişkinlerin tanımladığı sınırlar içinde konuşmaya davet edildiği ve görüşlerinin karar süreçlerinde gerçek bir ağırlığa sahip olmadığı bir "katılım yanılsaması" yaratır.

Gençlik katılımının bu şekilde araçsallaştırılması, gençlerin hâlâ "eksik yurttaş" olarak görüldüğünü, siyasal olgunluklarının sorgulandığını ve politik kapasitelerinin yetişkin denetimi altında inşa edilmesi gerektiği varsayımının sürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla yönetişim merkezli katılım modelleri, gençleri siyaset alanına gerçekten dahil etmekten çok, onları izlemek, şekillendirmek ve yönetmek için kullanılan birer mekanizma işlevi görebilmektedir.

Gençlik katılımına yönelik yaygın iyimserlik, büyük ölçüde demokrasinin katılım ile eşleştirildiği modern siyasal kuramların hâkimiyetinden kaynaklanır. Katılım, demokrasinin asli bir unsuru olarak sunulur; bunun doğal bir sonucu olarak da gençlerin katılımı, kurumların demokratikliğinin bir ölçütü hâline gelir (Tisdall vd., 2014). Ancak bu yaklaşım, gençliğin siyaset alanındaki konumuna dair yapısal dışlanmaları göz ardı eder ve gençleri çoğu zaman "aktif yurttaş" veya "başarısız yurttaş" ikiliği içinde değerlendirir (Harris, 2011).

Neoliberal yönetişim söylemlerinin etkisi altında gençlik katılımı, bireysel sorumluluk, öz-yeterlilik ve girişimcilik gibi kavramlarla çerçevelenir. Gençlerden "doğru" katılım biçimlerini

göstermeleri beklenirken, eleştirel, karşıt ya da alışılmışın dışındaki siyasal eylemler çoğu zaman görünmez eştirilir ya da meşruiyeti sorgulanır. Bu durum, kamusal alanda gençliğin politik özneliğini tanımak yerine, onları yetişkinlerin belirlediği normlara uygun şekilde "yetiştirmeyi" hedefleyen bir anlayışı güçlendirir.

Gençlerin siyasal temsili, yalnızca kurumsal dışlanmalar nedeniyle değil; aynı zamanda medya söylemleri ve toplumsal algılar üzerinden de şekillenir. Avustralya'daki Sudan kökenli gençlere yönelik "Afrika çeteleri" söylemi örneğinde görüldüğü üzere, medya çoğu zaman gençleri bir tehdit unsuru olarak damgalayarak "korku siyaseti" üretir (Devetak, 2004). Bu tarz "moral panikler", yalnızca belirli genç gruplarını hedef almakla kalmaz; aynı zamanda göçmen toplulukların kırılganlığını artırır, aidiyet duygusunu zayıflatır ve gençlerin siyasal süreçlere katılımını daha da güçleştirir.

Sosyoloji literatürü, sosyal izolasyonun ve ayrımcılığın gençlerin siyasal katılımını ve toplumsal bütünlüğü olumsuz etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla gençleri tehlike, risk veya suç üzerinden temsil eden medya pratikleri, siyasal katılımın önündeki en görünmez fakat en güçlü engellerden biridir.

Gençlik kültürü ve siyaset ilişkisi, günümüzde hem derin bir kırılganlık hem de güçlü bir yaratıcılık barındıran ikili bir dinamik içinde hareket etmektedir. Gençler, siyasal dışlanma ve yetişkin merkezli yönetişim modelleri nedeniyle karar süreçlerinden uzak tutulmakta; aynı zamanda ekonomik belirsizlikler, toplumsal damgalama ve medya söylemleri tarafından sınırlandırılmaktadır.

Bununla birlikte, gençler kültürel pratikleri, dijital ifade biçimleri ve gündelik yaşam stratejileri üzerinden yeni siyasal alanlar inşa etmekte ve demokratik süreçleri dönüştürecek yaratıcı politik öznellikler geliştirmektedirler.

Siyasal katılımı yalnızca oy verme veya kurumsal siyaset üzerinden değerlendirmek, günümüz gençliğinin politik özneliğini anlamak için yetersizdir. Küresel kapitalizmin dönüşümü, gig ekonomisinin yükselişi, enformel istihdamın yaygınlaşması ve güvenceli işlerin azalması, gençlerin ekonomik yaşamlarını derinden etkilemekte ve onları prekarite (kırılganlık) koşulları içine yerleştirmektedir (Standing, 2014).

Örneğin Güney Afrika'da genç işsizliğinin pandemi döneminde %74'e ulaşması (AllAfrica, 2021), gençlerin siyasal sisteme olan güvenini ve beklentilerini belirleyen en temel yapısal faktörlerden biridir. Siyasal sistemin gençlere güvenli bir gelecek sunamaması, birçok genci formel siyaset alanından uzaklaştırmakta; buna karşılık gündelik yaşam pratikleri, yaratıcı girişimler, enformel ağlar ve dijital kültür etrafında yeni politik ifadeler gelişmektedir.

Bu nedenle gençlik kültürü ile siyaset arasındaki ilişki, yalnızca oy verme davranışlarıyla değil; gündelik yaşam stratejileri, yaratıcılık, dijital ağlarda var olma, dayanışma pratikleri ve alternatif ekonomik faaliyetler üzerinden de anlaşılmalıdır.

Dijitalleşme, yeni medya ekosistemleri ve kültürel üretim biçimleri, gençlerin siyasal özneliğini yeniden şekillendirmektedir. Gençler giderek daha fazla:

- dijital aktivizm,
- ağ temelli dayanışma,

- çevrimiçi kampanyalar,
- popüler kültür aracılığıyla siyasi söylem üretimi,
- yaratıcı direniş biçimleri

gibi yollarla siyasal alanda söz almaktadır.

Bu alanlar, gençlerin siyasal özneliğini kurabilecekleri yeni kültürel uzamlar yaratır. Gençler bu uzamlarda hem toplumsal adalet talep eder hem de kimlik, aidiyet ve eşitlik arayışlarını politik eylemliliğe dönüştürürler.

Gençlik Kültürü, Medya ve Dijitalleşme

Dijitalleşme çağında gençlik kültürü, tarihsel olarak görülmemiş ölçüde medya merkezli bir toplumsal deneyime dönüşmüş; gençlerin kimlik inşası, kültürel katılımı, siyasal eylemliliği ve gündelik yaşam pratikleri dijital teknolojilerle sıkı biçimde iç içe geçmiştir. Erken dönem CCCS araştırmalarında medya, gençlik kültürüne yönelik hâkim yetişkin ideolojisinin bir uzantısı ve hegemonik gücün vasıtası olarak ele alınmış; özellikle moral panik üretimi, ideolojik temsil ve genç alt kültürlerin ticari olarak "soğurulması" üzerinden kavramsallaştırılmıştı (Hebdige, 1979). Bununla birlikte, kültürel çalışmaların sonraki aşamalarında gençlerin medya teknolojilerini pasif biçimde "tüketen" değil, onları yaratıcı ve stratejik olarak kullanan kültürel aktörler oldukları kabul edilmeye başlanmıştır (Buckingham & Kehily, 2010). Bu yaklaşım, gençliğin kendi kültürel ifadelerini dijital medya aracılığıyla üretmesini, yeniden çerçevelemesini ve dolaşıma sokmasını odağa yerleştirir.

Dijital teknolojilerin yaygınlaşması gençlik kültüründe hem yeni imkânlar hem de yeni kırılganlıklar yaratmıştır. Popüler söylemler gençleri hâlâ "dijital yerliler" ya da homojen bir "dijital kuşak" olarak tanımlasa da (Buckingham, 2007; Prensky, 2004), sosyal bilim literatürü gençlerin dijital pratiklerinin sosyoekonomik sermaye, cinsiyet, ırk, göçmenlik deneyimi ve engellilik gibi kesişen eşitsizliklerle biçimlendiğini göstermektedir. Özellikle dijitalleşme, etnik azınlık gençleri ve göçmen gençler açısından hem dayanışma ve görünürlük alanları oluşturmakta hem de yeni kültürel dışlanma biçimleri üretmektedir. Örneğin, Hollanda'da genç mültecilerin dijital medya kullanımı, iletişim hakkının diğer insan haklarıyla iç içe geçtiğini ve dijital katılımın gençlerin öz-belirlenim kapasitesinin temel bir parçası olduğunu ortaya koymuştur (Leurs, 2017). Benzer şekilde queer gençlerin sosyal medya pratikleri, platformların sunduğu "gündelik dijital kültür"ün (vernacular digital cultures) anonimlik, dayanışma, duygulanımsal paylaşım ve kolektif kimlik üretimi için benzersiz imkânlar sağladığını göstermektedir (Byron, 2020).

Bununla birlikte, gençliğin dijital ortamlardaki varlığı yalnızca özgürleşme ve güçlenme biçimi olarak okunamaz. Dijital medya şirketlerinin genç kullanıcıları "veri üreticileri" olarak konumlandırdığı gözetim kapitalizmi düzeninde gençler, platform ekonomisinin en kırılgan kesimi hâline gelmiştir (Zuboff, 2023). Genç kullanıcılar, sahip oldukları sınırlı finansal, sosyal ve kültürel sermaye nedeniyle platformlar karşısında yapısal olarak zayıf konumdadır. Bu nedenle çevrimiçi güvenlik, veri gizliliği, algoritmik ayrımcılık ve içerik manipülasyonu, gençlik kültürünün dijital çağdaki temel siyasal meseleleri hâline gelmiştir. Nitekim devletlerin dijital ortamı düzenleme kapasitesinin zayıflığı ve sorumluluğun gençlere veya ebeveynlere devredilmesi, gençlerin yapısal riskler karşısında daha savunmasız hâle gelmesine yol

açmaktadır (UN Committee on the Rights of the Child, 2021). Pek çok ülkenin çevrimiçi güvenliği gençlere yönelik eğitim programlarına indirgemesi, güç asimetrilerinin kaynağını platformlardan genç bireylere kaydırmakta; dijital güvenliği bireyin "becerisine" indirgeyerek sorunun yapısal boyutunu görünmez kılmaktadır.

Gençlerin dijital kültürle ilişkisi aynı zamanda yeni siyasal katılım biçimlerinin ortaya çıkmasına da aracılık etmektedir. Gençlerin politikaya dair resmî kurumlarda görünmezleştirildiği ya da paternalist katılım modelleriyle sınırlandırıldığı bağlamlarda dijital platformlar gençlerin politik özneleşme süreçleri için alternatif alanlar sunmaktadır. TikTok, Instagram veya Twitter gibi platformlar, gençlerin kendi kuşaksal deneyimlerini, kimliklerini ve kolektif tepkilerini doğrudan dolaşıma sokabildikleri dijital arenası hâline gelmiştir (Stahl & Literat, 2023). Ancak dijital aktivizm ile dijital zorbalık (bullying), nefret söylemi ve maliyetli görünürlük arasında keskin sınırlar yoktur; gençlerin politik ifade pratikleri çoğu zaman çevrimiçi taciz, ayrımcı hedefleme ve algoritmik gözetimle gölgelenmektedir (Buckingham & Kehily, 2014).

Dijitalleşme gençlerin sağlık deneyimlerini ve dijital sağlık pratiklerini de dönüştürmektedir. Neoliberal bağlamda dijital sağlık politikaları, gençleri çoğunlukla "risk altındaki kullanıcılar" ya da "eksik bilgiye sahip tüketiciler" olarak kodlamakta ve bu algı, dijital sağlık uygulamalarının tasarımından kullanımına kadar birçok alanda hissedilmektedir (Swist & Collin, 2017). Oysa gençlerin dijital sağlık pratikleri ilişkin-dokulu, bağlamsal ve gündelik yaşamın parçaları olarak ortaya çıkar; dijital sağlık hizmetleri yalnızca bir araç değil, aynı zamanda gençlerin sosyal ilişkilerinin, duygusal deneyimlerinin ve topluluk temelli dayanışma biçimlerinin de mekânı hâline gelir (Hobart, 2010). Bu nedenle gençlik sosyolojisi, gençlerin dijital sağlık deneyimlerini yalnızca teknik işlevler veya "riskler" üzerinden değil; kesişimsel eşitsizlikler, yaşçılık (ageism) ve gençlerin yapısal olarak dışlandığı sağlık sistemleri bağlamında ele almak zorundadır.

Son olarak dijital gençlik kültürü, çoklu etnografi gibi yöntemsel dönüşümlere duyulan ihtiyacı da açığa çıkarır. Gençlerin ürettikleri dijital içeriklerin "post–post-production" olarak adlandırılan yeni dijital dolaşım süreçleri, içeriklerin ilk üretim anından çok sonra bile kimlik, aidiyet ve siyasal çatışmaların parçası hâline gelmesine yol açmaktadır (Gupta & Ferguson, 2008). Bu nedenle gençlik kültürünün dijitalleşmesini anlamak, gençlerin içerik üretimiyle başlayan fakat platformlar, kullanıcı toplulukları, algoritmalar ve veri akışları boyunca devam eden çok katmanlı kültürel döngüleri analiz etmeyi gerektirir.

Sonuç

Bu bölümde ele aldığımız üzere, gençlik kültürü sosyolojik perspektiften son derece zengin, çok boyutlu ve dinamik bir olgudur. Gençlik, ne sadece belli bir yaş grubunun geçici davranış kalıpları, ne de tek bir kimlik eksenine indirgenebilecek bir kategori olarak anlaşılmalıdır. Tarihsel süreçte gençlik kültürüne dair kavramsallaştırmalar, Chicago Okulu'nun sosyal sorun odaklı yaklaşımından Birmingham Kültürel Çalışmalar Okulu'nun sınıf merkezli direniş analizine, oradan post modern çoğulcu yaklaşımlara evrilmiştir. Her yeni kuşak, önceki birikimleri devralmakla birlikte kendi özgün kültürünü de yaratmıştır.

Gençlik sosyolojisinin kuramsal temelleri, gençliği sosyal boyutlarıyla anlamak için sınıf, yaş/kuşak, toplumsal cinsiyet, kimlik gibi boyutların göz önüne alınması gerektiğini gösterir. Gençlik, toplumsal yapının aynası olduğu kadar toplumsal değişimin de öncüsü olabilir. Bir yandan ekonomik ve kurumsal koşullar gençlerin eylem alanını sınırlar; diğer yandan gençler bu sınırları zorlayacak özgürlük ve yaratıcılık alanları bulur. Gençlik kültürleri tarihsel olarak farklı biçimlerde tezahür etmiştir: Sanayileşmiş kentlerin çete kültüründen, refah devleti döneminin alt kültür patlamalarına, oradan neoliberal çağın dijital ağ topluluklarına uzanan geniş bir yelpaze söz konusudur. Bu tarihsel süreklilik içinde, gençlik kültürü daima gençlerin *aidiyet* ve *anlam arayışı*na cevap verme işlevi görmüştür.

Alt kültürler, gençlik kimliğinin inşasında kritik rol oynayan yapılardır. Punk'tan hip-hop'a, feminist gençlik hareketlerinden diğer alt kültürlere kadar çeşitli örnekler, gençlerin hakim kültüre alternatif dünyalar kurma çabasını yansıtır. Alt kültürler sayesinde gençler *"biz ve onlar"* ayrımı yaparak kendilerini tanımlar, kolektif bir kimlik duygusu edinir ve çoğu zaman toplumun sorunlarına sembolik de olsa meydan okur. Alt kültürlerin incelenmesi, gençlik kültürünün tek bir blok olmadığını, içindeki farklı damarlara ayrıldığını ortaya koyar.

Dijital çağ, gençlik kültüründe çarpıcı dönüşümlere yol açmıştır. Sosyal medya ve dijital platformlar, gençlere küresel ölçekte yeni etkileşim ve ifade imkanları sunarken, riskleri de beraberinde getirmiştir. Gençlik kültürü artık büyük ölçüde çevrimiçi ağlar üzerinden şekillenmekte; influencer'lar, oyun toplulukları, MEM kültürü gibi unsurlar gençliğin gündelik hayatının parçası haline gelmiştir. Bu durum, gençlik kültürünün hızını ve yayılımını arttırmış; trendler anlık olarak milyonlarca gence ulaşabilmektedir. Ancak aynı zamanda gençlerin kültürel üretimleri hızla ticarileşebilmekte, mahrem alanları dijital denetime açılabilmektedir.

Son olarak, kesişimsellik perspektifi, gençlik araştırmalarında ve politikalarında kapsayıcılığın önemini ortaya koyar. Gençler kendi içlerinde homojen bir grup olmadığından, onların deneyimlerini anlamak ve onlara yönelik doğru uygulamaları geliştirmek için ırk, sınıf, cinsiyet, cinsellik gibi kesişen kimlikleri hesaba katmak gerekmektedir. Bu sayede, örneğin bir siyah genç kadın ile beyaz bir genç erkeğin veya bir mülteci genç ile yerli bir gencin ihtiyaç ve sorunlarının farklı olabileceği görülecek; tek tip çözümler yerine farklılaştırılmış ve adil yaklaşımlar benimsenebilecektir.

Sonuç itibariyle, gençlik kültürü sosyolojik perspektiften kavramsallaştırılırken, onun *çok katmanlı* yapısı akıldan çıkarılmamalıdır. Gençlik, toplumsal yapının bir yansıması olduğu kadar, toplumsal değişimin motoru da olabilir. Günümüzün gençlik kültürü, önceki kuşakların mirasını devralmakla birlikte, dijitalleşme, küreselleşme ve çoğulculuk sayesinde yepyeni formlar almıştır. Judith Bessant ve diğ.'in (2024) derlemesinde altı çizildiği gibi, gençlik sosyolojisi artık gençlerin sadece sorunlarına değil, onların yaratıcı katkılarına ve direniş pratiklerine de odaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla, gençleri toplumun kenarında bekleyen edilgenler değil, *dünyayı aktif biçimde şekillendiren ve eşitsizliklere karşı yaratıcı tepkiler veren aktörler* olarak görmek mümkündür. Gençlik kültürünü anlamak, aslında toplumun geleceğini anlamaktır; zira bugünün sıra dışı gençlik pratikleri, yarının ana akım normlarına dönüşebilir. Tüm bu nedenlerle, gençlik kültürü üzerine sosyolojik çalışmaları derinleştirmek ve bulguları ışığında kapsayıcı gençlik politikaları geliştirmek hem akademik hem toplumsal açıdan büyük değer taşır.

KAYNAKÇA

Åkerström, J. (2014). *" Participation is everything": young people's voices on participation in school life* (Doctoral dissertation, Örebro university).

All Africa. (2021). Kenyatta commissions five new hospitals in Nairobi. https://allafrica.com/stories/202107070114.html

Bennett, A. (1999). Subcultures or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste. *Sociology*, *33*(3), 599-617.

Berard, T. J. (2014). The study of deviant subcultures as a longstanding and evolving site of intersecting membership categorizations. *Human Studies*, *37*(3), 317-334.

Bessant, J., Collin, P., & O'Keeffe, P. (2024). The sociology of youth. In *Research Handbook on the Sociology of Youth* (pp. 1-18). Edward Elgar Publishing.

Brake, M. (2013). *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures (Routledge Revivals): Sex and Drugs and Rock'n'Roll?*. Routledge.

Buckingham, D. (2007). Media education goes digital: an introduction. *Learning, Media and technology*, *32*(2), 111-119.

Buckingham, D., & Kehily, M. J. (2014). Introduction: Rethinking youth cultures in the age of global media. In *Youth cultures in the age of global media* (pp. 1-18). London: Palgrave Macmillan UK.

Buckingham, D., & Kehily, M. J. (2014). Introduction: Rethinking youth cultures in the age of global media. In *Youth cultures in the age of global media* (pp. 1-18). London: Palgrave Macmillan UK.

Byron, P. (2020). *Digital media, friendship and cultures of care*. Routledge.

Clarke, D. (1980). The state of cultural theory. *Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research*, *4*.

Clarke, J., & Jefferson, T. (1974). Working class youth subcultures.

Cohen, P. (1997). Rethinking the youth question. In *Rethinking the youth question: Education, labour and cultural studies* (pp. 179-249). London: Macmillan Education UK.

Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist theory*, *9*(1), 67-85.

Devetak, R. (2004). In fear of refugees: The politics of border protection in Australia. *The international journal of human rights*, *8*(1), 101-109.

Erikson, E. (1959). Theory of identity development. *E. Erikson, Identity and the life cycle. Nueva York: International Universities Press. Obtenido de http://childdevpsychology. yolasite. com/resources/theory% 20of% 20ident ity% 20erikson. pdf*.

Fischer, P. D. (1995). *Radical pedagogy and the interdisciplinary revolution: Teaching" Youth Culture" for the twenty-first century*. Bowling Green State University.

Furlong, A. (1998). Youth and social class: Change and continuity.

Furlong, A. (2012). *Youth studies: An introduction*. Routledge.

Furlong, A., Woodman, D., & Wyn, J. (2011). Changing times, changing perspectives: Reconciling 'transition'and 'cultural'perspectives on youth and young adulthood. *Journal of sociology*, *47*(4), 355-370.

Garber, L. O. (1947). Secondary Education for All American Youth. *The School Review*, *55*(10), 580-586.

Hall, S., & Jefferson, T. (Eds.). (2006). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain*. Routledge.

Harris, P. A. (2011). *Power brokers: A study of African American female leaders' community participation using networks and collaborative partnerships* (Doctoral dissertation, Capella University).

Hebdige, D. (1979). Subculture and style. *The consumption reader*, 150-151.

Hobart, M. (2010). What do we mean by 'media practices'. *Theorising media and practice*, *4*, 55.

Hollingshead, A. B. (1949). Class and kinship in a middle western community. *American Sociological Review*, *14*(4), 469-475.

Leurs, K. (2017). Feminist data studies: Using digital methods for ethical, reflexive and situated socio-cultural research. *Feminist Review*, *115*(1), 130-154.

Mannheim, K. (1952). The sociological problem of generations. *Essays on the Sociology of Knowledge*, *306*, 163-195.

Parsons, T. (1954). Psychology and Sociology.

Parsons, T. (2014). Family structure and the socialization of the child. In *Family: Socialization and interaction process* (pp. 35-131). Routledge.

Prensky, M. (2004). The emerging online life of the digital native. *Retrieved August*, *7*(2008), 253-263.

Ramberg, J. (2015). *Special education in Swedish upper secondary schools: Resources, ability grouping and organisation* (Doctoral dissertation, Department of Special Education, Stockholm University).

Stahl, C. C., & Literat, I. (2023). # GenZ on TikTok: the collective online self-portrait of the social media generation. *Journal of youth studies*, *26*(7), 925-946.

Standing, G. (2014). The precariat. *Contexts*, *13*(4), 10-12.

Sutherland, E. H. (1924). *Criminology*. JB lippincott.

Swist, T., & Collin, P. (2017). Platforms, data and children's rights: Introducing a 'networked capability approach'. *New Media & Society*, *19*(5), 671-685.

Tisdall, E. K. M., Hinton, R., Gadda, A. M., & Butler, U. M. (2014). Introduction: Children and young people's participation in collective decision-making. In *Children and young people's participation and its transformative potential: learning from across countries* (pp. 1-21). London: Palgrave Macmillan UK.

Yerkes, M. A., & Knijn, T. (2025). European Union Youth Policy: Moving Beyond Mobility. *Social Policy & Administration*.

Zuboff, S. (2023). The age of surveillance capitalism. In *Social theory re-wired* (pp. 203-213). Routledge.

BÖLÜM 3

Geçiş Sürecinde Sürdürülebilir Turizm: Kalkan Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme

Dr. Yeşim CÖMERT yesimcomert06@hotmail.com Bağımsız araştırmacı. Orcid: 0000-0001-6074-4499

Prof. Dr. Nurgün OKTİK nurgunoktik@maltepe.edu.tr Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul. Orcid: 0000-0003-4910-9464

Öz

Bu çalışma, turizm ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiyi, özellikle geleneksel toplum yapısından modern toplumsal yapıya geçiş sürecinde yaşanan yapısal dönüşümler bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Turizm ve toplumsal değişim ekseninde yürütülen araştırma, Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Kalkan mahallesini ele almaktadır. Turizmin bölgenin sosyal dokusu ve fiziksel çevresi üzerindeki dönüştürücü etkilerini analiz etmeye çalışmaktadır.

Araştırma kapsamında, turizmle doğrudan ilişkili yerel halk, sonradan bölgeye yerleşen yabancı uyruklu bireyler ve farklı şehirlerden ya da ülkelerden Kalkan'a göç eden Türk vatandaşlarıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların deneyimlerine, gözlemlerine ve yorumlarına dayanarak, turizmin yükselişinden önceki durumu ve sonraki dönemlerde yaşanan değişimler üzerinden turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliği tartışılmıştır.

Elde edilen bulgular, Kalkan'da turizmin olumsuz etkilerinin belirgin biçimde hissedildiğini ve sürdürülebilir turizm anlayışının bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Katılımcılar, artan yapılaşma ve kaçak inşaat faaliyetlerinin altyapı sorunlarını derinleştirdiğini, yaz aylarında gelen ziyaretçi yoğunluğunun yarattığı kalabalık ve gürültünün bölgedeki turizm anlayışını olumsuz anlamda dönüştürdüğünü sıklıkla dile getirmişlerdir. Sonuç itibariyle, yerel yönetimlerin, ilgili kurumların olumsuz yöndeki bu sürece müdahale etmesi ve turizm paydaşlarının da önlemler alması gerektiği ifade edilmiştir.

Bu çalışmada Türk ve yabancı olmak üzere toplamda 41 katılımcıyla yapılan görüşmelerin en dikkat çekici yönlerinden biri, geçmiş ile bugün arasında yapılan betimleyici karşılaştırmalar olmuştur. Katılımcı anlatıları, doğa, tarih ve denizin kesişiminden oluşan Kalkan'ın özgün coğrafyasının turizmle birlikte nasıl dönüşüme uğradığını gözler önüne sermektedir. Çalışmada katılımcıların önerdiği çözüm yollarına kısaca yer verilerek, mevcut sorunlardan ve bunların çözümüne ilişkin neler yapılabileceğinden söz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal değişme, sosyal yapı, turizm, sürdürülebilir turizm, Kalkan.

Sustainable Tourism In Transition: A Sociological Study of Kalkan

Abstract

This study aims to examine the relationship between tourism and social change, particularly within the context of structural transformations during the transition from traditional to modern societal frameworks. Focusing on Kalkan, a neighborhood in the Kaş district of Antalya, the research explores the transformative impact of tourism on the region's social fabric and physical environment.

Three distinct groups participated in in-depth interviews: local residents directly involved in tourism, foreign nationals who have settled in the area, and Turkish citizens who migrated to Kalkan from other cities or countries. Based on participants' experiences, observations, and reflections, the study discusses the sustainability of tourism by comparing the pre-tourism era with the changes observed in recent years.

Findings reveal that the negative effects of tourism in Kalkan have become increasingly pronounced, highlighting the urgent need for sustainable tourism practices. Participants frequently emphasized issues such as unregulated construction, infrastructure strain, and the disruptive effects of seasonal overcrowding and noise.

The study concludes that local authorities and relevant institutions must intervene in this deteriorating process, and tourism stakeholders should take proactive measures. One of the most striking aspects of the interviews was the descriptive comparison between past and present, illustrating how Kalkan's unique geography- where nature, history, and the sea converge -has been reshaped by tourism. The study also briefly presents the solutions proposed by participants, addressing current problems and possible measures for their resolution.

Keywords: Social change, social structure, tourism, sustainable tourism, Kalkan.

1. GİRİŞ

Turizm, küresel ölçekte ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olan önemli bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ulaşım olanaklarının gelişmesi, boş zamanın artması ve gelir düzeyindeki yükselme ile birlikte turizm faaliyetleri dünya genelinde hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu süreç, turizmi yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı olmaktan çıkararak, toplumsal yapı, kültürel ilişkiler ve mekânsal dönüşümler üzerinde belirleyici etkileri olan çok boyutlu bir olgu hâline getirmiştir. Turizmin gelişimi, özellikle küçük ölçekli yerleşim alanlarında ve kıyı bölgelerinde daha görünür ve etkili sonuçlar doğurmaktadır. Bu tür yerleşimlerde turizm, kısa süre içinde yerel ekonominin temel unsuru hâline gelmekte, geleneksel geçim biçimleri, sosyal ilişkiler ve yaşam pratikleri turizm eksenli bir dönüşüm sürecine girmektedir. Bu dönüşüm, çoğu zaman plansız ve hızlı biçimde gerçekleştiğinde, sosyal ve çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de turizmin gelişimi, özellikle 1980'li yıllardan itibaren uygulanan ekonomik politikalar doğrultusunda hız kazanmıştır. Kıyı bölgelerinde yoğunlaşan turizm yatırımları, birçok yerleşim alanının kısa sürede turizm destinasyonuna dönüşmesine neden olmuştur. Bu süreçte, yerel toplulukların sosyo-ekonomik yapısı, mekânsal düzeni ve kültürel pratikleri önemli ölçüde değişime uğramıştır. Yaklaşık yirmi yıl önce Kalkan'da, turizmin bugünkü düzeye ulaşacağı öngörülmezken son yıllarda turistik faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla birlikte çeşitli sorunların ortaya çıktığı ve bu sorunların çözümünde çıkmazların yaşandığı gözlemlenmektedir. Turizmden önce yöredeki yaşam biçimi, geçim kaynakları, insan ilişkileri ve genel olarak sosyal yapı ile fiziki çevre, günümüzdeki durumdan oldukça farklı bir görünüm sergilemekteydi. Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Kalkan Mahallesi, turizmin toplumsal ve mekânsal etkilerinin belirgin biçimde

gözlemlenebildiği yerleşimlerden biridir. Özellikle son yirmi yılda villa turizmi ve bireysel konaklama biçimleriyle öne çıkan Kalkan, ulusal ve uluslararası ölçekte talep gören bir turizm destinasyonu hâline gelmiştir. Bu süreçte bölgenin nüfus yapısı değişmiş, yerli ve yabancı yerleşimciler arasındaki ilişkiler çeşitlenmiş ve mekânsal yapı turizm ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillenmiştir.

Kalkan'da köy yaşamının olduğu dönemlerde, bölge ilk olarak yabancı ziyaretçiler tarafından keşfedilmiş ve bu turistler yerel halk tarafından "çantalı turist" olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta bölge sakinleri, bu ziyaretçilere evlerinin bir odasını konaklama amacıyla açarken, zamanla turist sayısının artmasıyla birlikte yerli halk yeni yapılar inşa ederek bu alanları kiralamaya başlamıştır. Bu süreç, turistik tesislerin kurulmasına ve bölge halkı için yeni bir gelir kapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren, ağırlıklı olarak İngiliz uyruklu vatandaşların Kalkan'a yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Yerel halk, bu süreçte "villa" yapımını yabancı yerleşimcilerden öğrenmiş, zamanla konaklama tesislerinin çeşitlenmesi ve inşaat faaliyetlerinin artmasıyla birlikte "villa turizmi" olarak adlandırılan yeni bir turizm sektörü ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Kalkan'a gelip yerleşen Türk ve yabancı uyruklu bireyler ile yöre halkı arasında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların uzun süredir bölgede ikamet etmeleri ve turizm faaliyetlerinin içinde aktif olarak yer almaları, örneklem seçiminde temel ölçüt olarak dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, toplam 41 kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler 20 Türk, 21 yabancı uyruklu vatandaş ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcı onayı alınarak ses kayıt cihazı kullanılmış, elde edilen veriler çözümlenerek analiz edilmiştir. Bulgular, Kalkan'da turizmin zamanla sürdürülebilirlikten uzaklaştığını ve bölgenin bu süreçte çeşitli çıkmazlarla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taramasında, turizmin ulaştığı bölgelerde meydana getirdiği toplumsal ve çevresel dönüşümler incelenmiş, Kalkan örneği ile literatürdeki benzer vakalar arasında paralellikler olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle John Urry'nin "Turist Bakışı" adlı çalışmasında, yöre halkının gündelik yaşam içinde doğal olarak deneyimlediği çevre ile dışarıdan gelen turistin aynı mekâna yönelik algısı arasında belirgin farklar olduğu ifade edilmektedir (1999).

1.1. Kalkan Hakkında

Kalkan, Antalya'nın batı ucunda olup, doğal güzellikleri, yakınında bulunan antik kentler ve tarihi kalıntılarıyla dikkat çeken popüler bir turizm bölgesidir. Yaklaşık 3000 yıllık geçmişiyle Likya Uygarlığı'nın izlerini taşıyan bu bölgede, tarihsel olarak farklı uygarlıkların yaşadığı bilinmektedir. Kaş ilçesine bağlı bir mahalle olan Kalkan'ın çevresi, zengin arkeolojik mirasa sahiptir. Başlıca antik kentler arasında Antiphellos (Kaş), Patara, Xanthos, Letoon, Pınara ve Tlos bulunmaktadır. Bu kentler, hem tarihi hem de doğal güzellikleriyle öne çıkar. Ziyaretçilerin bölgeye ilgisinin temel nedenlerinden birisi de, geçmişte yaşamış atalarının izlerini sürmek ve bu kadim uygarlıklardan kalan eserleri yerinde görme isteğidir.

Kalkan'ın yakın çevresinde yer alan Antiphellos, Kaş'ta bulunan ve eski yazıtlarıyla tanınan bir kenttir. Patara, Likya'nın en önemli liman şehirlerinden biri olarak bilinmektedir. Xanthos, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır. Letoon antik kenti ise, Apollon ve Artemis'in annesi Leto adına kurulmuş olup, son dönem kazılarında ortaya çıkarılan tapınaklarıyla dikkat çekmektedir. Tlos Antik Kenti ise kaya mezarları ve tiyatrosuyla bölgenin tarihi zenginliğini gözler önüne serer. Bu antik yerleşimler, doğa ile tarihin iç içe geçtiği eşsiz alanlardır (Akşit, 2008).

Kalkan, geçmişte belediye statüsüne sahipken, 2014 yerel seçimleri öncesinde yürürlüğe giren idari düzenlemeyle mahalle statüsüne dönüştürülmüş ve bu değişiklikten sonra birçok yetkisini kaybetmiştir. Özellikle turizm gelirlerinin önemli bir kısmının Kalkan'dan sağlanmasına rağmen, Kaş Belediyesi'nden bölgeye aktarılan kamu hizmetlerinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre bu durum, yerel halk tarafından hizmet dağılımında adaletin sağlanamadığı yönünde eleştirilmektedir.

1.2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, bireylerin hareketliliği, kültürel etkileşim süreçleri ve küreselleşmenin turizm üzerindeki etkileri sosyolojik bir çerçevede ele alınmaktadır. Turizmde "sürdürülebilirlik" kavramı çevresel, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla açıklanmaktadır. Yerel halkın süreç içindeki dönüşümü, sosyal yapının değişimi, genel olarak turizmin olumlu ve olumsuz etkilerine değinilmektedir.

1.2.1. Seyahat, Turizm ve Turist Kavramlarına Bakış

Günümüzde, seyahat ve turizm, sosyolojinin önemli çalışma alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Turizmin ulaştığı bölgelerde sosyal yapı, kültürel değerler ve fiziksel çevrede meydana gelen köklü değişimler, yöreyi geri dönülemeyecek noktaya taşımaktadır. Oktik'e göre, geleneksel toplum yapısından modern sosyal yapıya geçiş, modernleşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biridir ve bu dönüşüm tüm toplumsal yapıyı etkileyebilmektedir. Turizm ise bu modernleşme sürecinin hem sonucu hem de hızlandırıcı bir unsuru olarak değerlendirilmektedir (Oktik, 2007: 33).

Engerman, seyahatleri kültürel, ekonomik, diplomatik, tarihsel kaynaklı nedenlere dayandırmaktadır. "Research Agenda for the History of Tourism: Towards an International Social History" adlı çalışmasında Asya'ya, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne, Amerika'ya ve Avrupa'ya olan seyahatleri ele alan Engerman, turist tanımını da şöyle yapmaktadır: "Yenilikten zevk almak beklentisi içinde, gönüllü ve geçici olarak seyahat eden, çok uzun olmayan ve tekrar etmeyen bir yolculukta yaşanan değişim"dir (Engerman, 1992: 52'den akt. Cömert, 2025).

Turizm amaçlı seyahatlerin tarihsel gelişimine bakıldığında, bireylerin çalışma hayatına katılmasıyla birlikte tatillerin ortaya çıktığı ve bu boş zamanları farklı coğrafyalarda değerlendirme eğiliminin başladığı görülmektedir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında işçi sınıfının çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve ücretli izin haklarının tanınmasıyla birlikte, seyahat ve tatil kavramları toplumsal yaşamda yer edinmeye başlamıştır. Bu süreç, turizmin bireysel bir ihtiyaç olmaktan

çıkarak küresel ölçekte örgütlenen bir endüstriye dönüşmesinin temelini oluşturmuştur. Günümüzde "seyahat" kavramı büyük ölçüde "turizm" ile özdeşleşmiş ve teknolojik gelişmelerin sağladığı ulaşım kolaylıkları sayesinde dünyanın hemen her noktasına erişim mümkün hale gelmiştir.

Türk Dil Kurumu'nun 2022 yılına ait tanımına göre turizm, insanların eğlenme, dinlenme gibi amaçlarla gerçekleştirdiği seyahatleri ve bu kişileri çekmeye yönelik yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. "Turizm" kelimesinin kökeni İngilizce'deki "tour" sözcüğüne dayanır. Bu sözcüğün, İbranice'de "öğrenmek" ve "araştırmak" anlamına gelen "tarah" kelimesinden türediği düşünülmektedir. Tarihsel olarak İbraniler, uzak bölgeleri gözlemlemek ve bu yerlerde yaşayan halkların ekonomik ve sosyal yapılarını incelemek amacıyla bazı kişileri görevlendirirlerdi. Bu gözlemciler "turist" olarak adlandırılırken, onların yaptığı faaliyet ise "turlamak" şeklinde ifade edilirdi (Oktik, 2007).

Günümüzde ülkeler içinde ve ülkeler arasında büyük insan kitleleri dinlenmek, yeni yerler keşfetmek ve farklı kültürleri tanımak amacıyla seyahat etmektedir. Civelek'e göre bu hareketlilik, hem ziyaret edilen bölgelerin kalkınmasına katkı sağlamakta hem de kültürel etkileşimi artırarak toplumlar arasında anlayış ve hoşgörünün gelişmesine olanak tanımaktadır (2010). Özellikle 1980'lerden sonra turizm, toplumun çoğu kesimini ilgilendiren bir faaliyet haline dönüşmeye başlamıştır. İnsanlar işyerlerinin verdikleri izinleri değişik yerler görmek, seyahat etmek için tatil maksatlı kullanmışlardır. Bu amaçla farklı yerlere giden insanlar "turist" olarak adlandırılmıştır.

1.2.2. Turizm Perspektifinden Küreselleşme ve Toplumsal Dönüşüm

Dünya genelinde ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak etkileşimlerin giderek daha yoğun etkileşim içinde olduğu bir süreç olan küreselleşme, özellikle turizmin gelişmesiyle ekonomik ve kültürel değişime ulus ötesi bir boyut da kazandırmıştır. Küreselleşme, teknolojideki hızlı değişimle turizm hareketliliğini yoğunlaştırarak en uzak yerleri ulaşımı kolaylaştırmıştır. Özellikle havayolu taşımacılığının yaygınlaşması ve uçak seferlerinin artmasıyla birlikte ulaşım maliyetleri görece azalırken turizmde insan hareketliliğini yaygınlaştırmıştır.

Giddens (2012), küreselleşmeyi birbirinden farklı ve karmaşık süreçlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir olgu olarak tanımlar. Ona göre küresel hareketlilik, modernitenin dünya genelinde yayılmasıyla şekillenmiş ve siyasal, toplumsal, kültürel, ekonomik dinamiklerin etkileşimiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca küresel hareketliliğin temel itici gücünün, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler olduğunu belirterek bu teknolojik ilerlemelerin, dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar arasındaki etkileşimin hızını ve kapsamını önemli ölçüde artırdığını ileri sürmüştür.

Uluslararası ticaretin genişlemesi ve bireylerin yaşam standartlarının yükselmesiyle birlikte, insanların seyahat etme isteği görünür biçimde artmıştır. Bu noktada, küresel hareketliliğin etkisinin özellikle ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan teknolojik ilerlemeler sayesinde güçlendiği söylenebilir. Wallerstein "küresel hareketliliğin" yeni bir olgu olmadığını aksine, bu süreç yaklaşık beş yüzyıldır varlığını sürdürdüğünü açıklar. Yani küreselleşme olarak

adlandırılan bu dinamik, uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Günümüzdeki biçimiyle ise sadece daha görünür hale gelmiştir (2000). Wallerstein'ın "Globalization or The Age of Transition: A Longterm View of The Trajectory of The World-System" adlı makalesinde, dünyanın bir kriz aşamasında olduğu ve sadece son elli yıla bakıldığında bile hiç bir şeyin önceden belirlenmediğinin anlaşılabileceği ileri sürülmüştür.

Bauman'a göre ise küreselleşme sayesinde insanlar daha sık yer değiştirmişler ve gittikleri yere kolayca adapte olmuşlardır. Onun "sosyal mobilite" kavramı, birey ve/veya grupların toplum içindeki sosyal konumlarında yukarı ve aşağı iki zıt yönlü değişim göstermesini ifade eder (1998). Bunun yanı sıra Zygmunt Bauman'ın sosyolojik düşüncesinin merkezinde yer alan küreselleşme eleştirisine bakıldığında, bu süreç sanıldığı gibi dünyayı birleştiren değil, daha çok ayrıştıran bir süreçtir. Hatta yoksulluğu ve ayrımcılığı derinleştiren küreselleşme, var olan egemenlik ve baskı güçlerini yaygınlaştırmıştır. Modern toplumun hızlı değişen yapısı nedeniyle insanlar "yersiz yurtsuz" hale gelmeye başlamıştır. Bu yalnızlaşma yalnızca fiziksel bir yer kaybı değil, aynı zamanda sosyal bağların kopması ve toplumsal kimliklerin erozyona uğraması anlamına gelir (Bauman, 2013'den akt. Cömert, 2025). Bauman'ın bu görüşleri, modern toplumda bireylerin karşılaştığı sosyal dışlanma sorunlarını anlamak açısından önemli bir çerçeve sunar. Küreselleşmenin görünmeyen yüzünü ortaya koyarak, bireylerin aidiyet duygusunun zayıflamasını ve toplumsal bağların çözülmesini eleştirel bir bakışla değerlendirir.

2024 yılında Barcelona'da ve İspanya'nın diğer turistik bölgelerinde gerçekleşen turist karşıtı protestolar, sosyologların küreselleşme, modern toplum üzerine geliştirdiği teorilerle doğrudan ilişkilendirilebilir. Özellikle Bauman, Castells ve Weber'in kavramları bu olayları anlamlandırmak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Turist akını, yerel halkın yaşam maliyetlerini artırırken sosyal bağları zayıflatmaktadır. Yöre insanının kendi şehirlerinde yabancılaşma hissi yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum, Bauman'ın tanımladığı sosyal dışlanma biçimlerinden biridir. Protestocuların "Barselona satılık değildir" sloganı, ekonomik olarak yararlı olanın yerel yaşam üzerindeki baskısını ve adaletsiz kazanç dağılımını betimlemektedir.

Turizmin sağladığı ekonomik katkıların yanı sıra, kültürel ve sosyal açıdan da derin etkiler yarattığı görülmektedir. Yerel halkın yaşam alanlarının sınırlanması, kimliklerinin belirsizleşmesi ve sosyal bağlarının zayıflaması bu etkilerin somut örnekleridir. Bu durum, küreselleşmenin birleştirici değil, ayrıştırıcı, dışlayıcı ve denetleyici yönünü ortaya koymaktadır.

1.2.3. Turizmde Sürdürülebilirlik

İlk kez 1970'li yıllarda kullanılmaya başlanan "sürdürülebilirlik" kavramı, günümüzde çağdaş dünyanın en temel kavramlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu kavram, zamanla "sürdürülebilir kalkınma" çerçevesinde daha geniş bir anlam kazanmış ve çeşitli disiplinlerde yaygın biçimde benimsenmiştir (Aslan, 2015).

1987 tarihli Brundtland Raporu'na göre sürdürülebilir turizm, turizm faaliyetlerinin yerel toplulukların ve doğal çevrenin ihtiyaçlarını dikkate alarak yürütülmesini, aynı zamanda doğal ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak biçimde planlanmasını ifade eder. Bu

anlayış, çevresel sürdürülebilirliği gözetirken ekonomik katkı sağlamayı ve toplumsal adaleti korumayı hedefler. Sürdürülebilirlik ise genel anlamda, bir toplumun ya da ekosistemin işleyişinin kesintiye uğramadan, bozulmadan ve temel kaynaklara aşırı yüklenmeden devam ettirilebilme kapasitesi olarak tanımlanabilir (Kaypak, 2010: 98).

Sürdürülebilirlik kavramının turizm ve ekonomi alanlarında giderek daha fazla önem kazanmasının temelinde, çevre ile ekonomik faaliyetler arasındaki dengenin bozulması ve doğal kaynakların aşırı tüketimi sonucu ortaya çıkan çevresel sorunlar yatmaktadır. Özellikle turistik yatırımların doğal çevre üzerinde plansız biçimde yoğunlaşması, su kaynaklarının aşırı kullanımı, betonlaşmanın artması ve her şey dahil sistemlerle bölgelere kapasitenin üzerinde turist çekilmesi, zamanla bu alanların aşırı yüklenmeye maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, söz konusu bölgelerin hem yaşanabilirliğini hem de turistik cazibesini kaybetmesine yol açmaktadır.

Tatil amacıyla seyahat eden bireyler, yeni yerler keşfetmek, dinlenmek ve eğlenmek isterken, gittikleri destinasyonlarda kendi yaşadıkları şehirlerin sorunlarıyla karşılaşmak istemezler. Hüseyin Tekeli (1992), çevresel bozulmanın geri dönüşü olmayan bir noktaya ulaşmasının, hem bölge halkının yaşam kalitesini düşüreceğini hem de turizmin ekonomik katkısını ortadan kaldıracağını belirtmektedir. Turizmin hızlı ve kontrolsüz biçimde gelişmesi, çevre sorunlarını artırarak turistlerin memnuniyetini azaltmakta ve yerel halkın yaşamını da olumsuz etkilemektedir. Bölge sakinleri turizmin ekonomik getirilerinden fayda sağlasa bile bu süreçte ortaya çıkan çevresel ve sosyal sorunlar nedeniyle aynı zamanda rahatsızlık duymaktadırlar. Dal'a (2007: 71) göre, başarılı bir turizm faaliyetinin sürdürülebilir olabilmesi için öncelikle temiz, düzenli ve sağlıklı çevre şarttır. Turizm ile çevre arasındaki etkileşimde sürdürülebilirlik ancak çevresel kalitenin korunmasıyla sağlanabilir.

1.2.4. Turizm Sosyolojisi: Yapıların İnşası ve Dönüşen Kimlikler

Turizmin sadece ekonomik faaliyet olmadığı, toplumsal yapıları dönüştürdüğü ve kimlikleri yeniden inşa ettiği ileri sürülebilir. Turizm sosyolojisi, turizm olgusunu sosyolojik perspektiften ele alan özel bir alt disiplin olup, turistlerin davranışlarını, turistlerle yerel halk arasındaki karşılıklı ilişkileri, turizmin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini ve işlevlerini, ayrıca bu etkileşimlerin sosyal yapıda meydana getirdiği dönüşüm ve sonuçları kapsamlı biçimde inceler.

Literatüre bakıldığında, turizmin yaşandığı yörelerde meydana gelen toplumsal değişimleri ve yerel halkın dönüşen kimliklerini anlatan çalışmalar yer almaktadır. Bunlardan biri de Davydd J. Greenwood'un "Tourism As an Agent of Change, A Spanish Basque Case" (1976) adlı araştırmasıdır. Greenwood, İspanya'nın Bask Bölgesi'nde yer alan Fuenterrabia adlı sahil kasabasında yabancı turist akınının zamanla yarattığı sosyal ve ekonomik dönüşümleri incelemiştir. Turizm öncesinde tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan kasabada, ilk etapta turizm, yerel halkın sahibi olduğu aile işletmeleri açısından ekonomik kazançlar sağlamıştır. Ancak zamanla bu kazançlar, bölge dışından gelen yatırımcılar ve işletmeciler lehine değişmiş, yerel halkın ekonomik avantajı azalmıştır. Greenwood, bu süreci ele alırken yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal sınıflar arasında yeni yapılanmaların ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Ayrıca, tarım temelli üretimden hizmet sektörüne geçişin bölgedeki politik dengeleri de etkilediğini ifade etmiştir.

John Urry'nin "Mekanları Tüketmek" adlı kitabında da turizmin ziyaret ettiği yerleri dönüştürmesinden bahsedilmektedir. Urry'e göre turizm, yörenin otantik değerlerini ve özgünlüğünü zamanla kaybetmesine sebep olur. Bu dönüşüm sürecinde mekânlar, adeta paketlenmiş birer ürün gibi tüketicilere sunulur ve tekrar tekrar pazarlanır. Onun bakış açısı, turizmi yalnızca ekonomik bir etkinlik olarak değerlendirmez, kültürel, politik ve sosyolojik bir yeniden üretim süreci olarak bütünsel biçimde ele alır. Bu çerçevede mekânlar, tüketim kültürünün etkisiyle hem maddi hem de anlam düzeyinde dönüşüme uğrar.

Dann ve Cohen (1991)'in değerlendirmelerine göre, turizm sosyolojisi henüz sosyoloji disiplini içinde bağımsız ve belirgin bir alt alan olarak kurumsallaşmamıştır. Bu nedenle, turizme yönelik tekil ve ortak bir yaklaşım bulunmamaktadır. Sosyoloji, turizmi çok yönlü bir olgu olarak ele alıp, tüm turizm türlerini ve karakteristik özelliklerini kapsayan geniş bir perspektifle inceler.

Sosyoloji yaklaşımından hareket ederek turizmin yerleşim yerlerindeki yapıyı derinden etkilediğini açıklayan Urry'nin (1990) "Turist Bakışı" ve Lanquar'ın (1991) turizmin sosyo-kültürel etkilerini ortaya koyan çalışması ile Engerman'ın (1992) uluslararası turizm hareketlerine yönelik araştırmaları, turizmin geniş ölçekli sosyal ve kültürel yansımalarını detaylandırmaktadır (Akt. Cömert, 2025: 231).

1.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Antalya ilinin Kaş ilçesine bağlı bir mahalle konumunda olan Kalkan'ın kökeni yaklaşık 3000 yıl öncesine, Likya Uygarlığı'na dayanmaktadır. 1970'li yıllara kadar kırsal karakterini koruyan ve tipik bir balıkçı kasabası niteliği taşıyan Kalkan, özellikle 1980'li yıllardan itibaren turizmin gelişmesiyle birlikte köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm, yerel halkın yaşam tarzlarına doğrudan yansımış ve sosyal yapıda meydana gelen değişiklikler, sosyolojik açıdan incelenmesi gereken yeni bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Turistik faaliyetlerin başlaması ve zamanla artış göstermesiyle, Kalkan'ın aile yapısında, evlilik ilişkilerinde, kadınların toplumsal konumunda, gençlerin karşılaştığı sorunlarda ve geçim kaynaklarında önemli değişimler yaşanmıştır. Aynı zamanda, fiziksel çevrede ortaya çıkan altyapı sorunları, çevresel bozulmalar ve yerel halkın yaşam memnuniyetine dair gözlemler de bu dönüşümün önemli boyutlarını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Kalkan örneği üzerinden turizmin yerel topluluklar üzerindeki sosyal, mekânsal ve çevresel etkilerini sürdürülebilirlik perspektifi çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, turizmin ekonomik getirilerinin yanı sıra, yarattığı sosyal dönüşümler ve çevresel baskılar katılımcıların deneyimleri üzerinden incelenmektedir. Bu bağlamda, yerel halk ve yabancı yerleşimcilerin turizme ilişkin algıları, beklentileri ve değerlendirmeleri araştırmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, turizm faaliyetlerinin toplumsal ve çevresel etkileri ile sürdürülebilirlik ilkeleri arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Araştırma, doğal çevrenin korunması ve insan etkilerinde görülen değişme ile turizm faaliyetleri arasındaki dengeye dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir turizm anlayışının bölgesel kalkınma ve ekolojik bütünlük açısından taşıdığı önemi ortaya koymayı hedeflemektedir. Oktik'in (2007: 23) belirttiği gibi, "Sosyoloji hem sosyal yapıyı hem de bu yapı içerisinde oluşan değişmeyi anlayarak açıklamak zorundadır." Bu bağlamda, sosyolojik çözümleme hem yapının kalıcı ve yinelenen öğelerine hem de bireylerin eylemlerine odaklanarak gerçekleştirilmelidir. Araştırma, katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak sürdürülebilir bir turizm modelinin bölgeye olası etkilerini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Kalkan, kişiye özel konaklama seçenekleri sunan, özellikle villa turizmiyle öne çıkan ve butik tatil anlayışıyla tanınan bir tatil yöresidir. Yaz aylarında bölgeye gelen ziyaretçi sayısının kapasitenin üzerine çıkması, altyapı sorunlarını artırmakta, elektrik ve su kesintileri, trafik yoğunluğu, otopark yetersizliği, plajlardaki yoğunluk gibi pek çok probleme yol açmaktadır. Ayrıca kaçak yapılaşmanın önlenememesi, yazın turizm nedeniyle aşırı kalabalığın yaşamı güçleştirmesi yaşanırken, kış mevsiminde turistler çekilince inşaat sektöründen kaynaklanan gürültünün ve çevre kirliliğinin artması, kanalizasyon sisteminin yetersiz kalması, sinek sorununun oluşması gibi sorunlar göze çarpmaktadır.

Sürdürülebilir turizm yaklaşımı, hem insanı hem de doğal çevreyi koruma potansiyeli taşıdığı gibi, turizmin neden olduğu çevresel ve toplumsal tahribatların giderilmesine yönelik bir çözüm sunmaktadır. Kalkan'da yaşayan bireylerin turizmle ilgili deneyimleri, ekonomik katkılara dair gözlemleri ve sürdürülebilirlik bağlamında yapılması gerekenlere ilişkin değerlendirmeleri, bu çalışmanın temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında, Kalkan'da turizmin hem olumlu katkıları hem de yarattığı sorunlar bütüncül bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmış, mevcut sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmiş ve sürdürülebilirlik ilkelerinin bölgeye uygulanabilirliği tartışılmıştır. Katılımcıların deneyimlerinden hareketle, turizmin toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümün gelecekteki etkileri üzerine sosyolojik bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Günümüzde yaşanan turizm kaynaklı sorunların giderilmesi için nasıl bir yol haritası çizmek gerektiği anlayışı bu çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Kalkan'da yaşayan yabancıların bölgenin geleceğine dair görüşleri, sürdürülebilir turizm anlayışının gelişimi açısından önemli ipuçları sunmakta ve farklı bir turizm modelinin yerleşmesi yönünde katkılar sağlamaktadır.

2. YÖNTEM

Kalkan'da turizmin zaman içerisindeki gelişim süreci ve bu sürecin yerel topluma olan etkilerini inceleyen çalışma kapsamında turizmin sosyal yapı, ekonomik yaşam, toplumsal ilişkiler ve çevresel koşullar üzerindeki yansımaları değerlendirilmiştir. Araştırma, nitel teknikle gerçekleştirilmiş olup, katılımcı görüşlerine dayalı olarak derinlemesine analizler yapılmıştır. Bu yaklaşım, bölgedeki dönüşümün çok boyutlu etkilerini anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışmada, Kalkan'da turizmin sosyal yapı üzerindeki etkileri ve yerel halkın turizme yönelik bakış açısı, bireysel ve toplumsal iç dinamikler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Turizmin yarattığı olumsuz sonuçların giderilebilmesi için sürdürülebilir turizm bilincinin

geliştirilmesi hâlinde, bölgedeki dönüşümün nasıl şekillenebileceği üzerine tartışılmıştır. Kalkan'da turizm öncesi ve sonrası yaşanan değişimler ele alınırken, "sosyal değişim teorisi" çerçevesinde hem yerel halkın hem de sonradan bölgeye yerleşen bireylerin (Türkler ve yabancılar) gözlemlerinden yararlanılmıştır. Bu yaklaşım, toplumsal dönüşümün çok katmanlı doğasını anlamaya ve turizmin mekânsal etkilerini sosyolojik bir perspektifle analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Katılımcıların yaşadıkları dönüşümleri anlatmaları sağlanarak, sürecin sosyal ve kültürel etkileri derinlemesine incelenmiştir. Tüm görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, Kalkan'da yapılmıştır.

Bu nitel araştırma, 20 Türk vatandaşı ve 21 yabancı uyruklu katılımcı olmak üzere toplam 41 kişiyle yürütülmüştür. Araştırmacı, Ağustos 2021 tarihinden itibaren Kalkan'da ikamet etmekte olup, bölgeye dair gözlemlerini yerinde sürdürmektedir. Nitel araştırma tekniği doğrultusunda, belirli bir soruya odaklanmak yerine, katılımcıların deneyimlerini ve algılarını anlamaya yönelik bir yaklaşım benimsemiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada yer alan katılımcılar, Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Kalkan Mahallesi'nden seçilmiştir. Kalkan'ın örneklem olarak tercih edilmesinin temel nedeni, bölgede turizmin son yıllarda hızlı bir şekilde gelişmesi ve bu gelişimin yerel yaşam üzerinde belirgin değişimlere yol açmasıdır. Araştırma sürecinde söz konusu dönüşümün özellikle olumsuz etkilerinin belirlenmesi ve bu etkilerin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Neuman'ın (2014: 320) da belirttiği üzere, nitel araştırmalarda araştırmacılar genellikle çok sayıda örneklem arasından temsili nitelikte olanları seçerek, bu örnekleri derinlemesine incelemeyi tercih ederler. Bu çalışma, Kalkan'ı yerel düzeyde yaşanan dönüşümlerin anlaşılmasına olanak tanıyan anlamlı bir örnek olarak ele almıştır.

Araştırmada ilk katılımcı doğrudan araştırmacı tarafından belirlenmiş, sonraki görüşmeler ise her katılımcının önerdiği kişiler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemle, Kalkan'da turizm öncesi dönemi yaşamış ve turizmin gelişimiyle birlikte meydana gelen değişimleri gözlemlemiş ya da doğrudan deneyimlemiş bireylere ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmacı, her iki dönemi karşılaştırabilecek bilgi ve deneyime sahip kişileri seçmeye özen göstermiştir. Katılımcılara erişimde nitel araştırma tekniklerinden "kartopu örnekleme tekniği" kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar arasında, doğduğundan beri Kalkan'da yaşamını sürdüren bireyler ile kısa süreli başka yerlerde ikamet ettikten sonra bölgeye geri dönen kişiler yer almaktadır. Katılımcı profili, yerel deneyimi ve bölgeye dair uzun süreli gözlemleri içerecek şekilde oluşturulmuştur. Toplam 41 kişiyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin 20'si Türk vatandaşlarından oluşmaktadır. Bunların 18'i erkek, 2'si kadındır. Yabancı uyruklu katılımcılar ise YK21'den YK41'e kadar kodlanan 21 kişiden oluşmakta olup, bu grubun 15'i kadın, 6'sı erkektir. Böylece toplamda 17 kadın, 24 erkek ile görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar arasında Türkler için "K", yabancılar için ise "YK" kısaltması tercih edilmiştir.

Araştırmaya katılan bireyler yaş, cinsiyet, uyruk, Kalkan'da yaşama süresi ve turizmle ilişki düzeyi bakımından heterojen bir yapı göstermektedir. Katılımcıların yaşları yaklaşık 30 ile 70 arasında değişmektedir. Katılımcılar arasında turizm sektöründe doğrudan çalışanlar, turizmle dolaylı ilişkisi olanlar ve turizm faaliyetlerinden etkilenmesine rağmen sektörde aktif şekilde yer almayan bireyler bulunmaktadır.

Yerel katılımcıların önemli bir kısmı, turizmin gelişiminden önce bölgede yaşayan ve geleneksel geçim kaynaklarıyla ilişkili kişilerden oluşmaktadır. Yabancı katılımcılar ise çoğunlukla uzun süredir Kalkan'da yaşayan, bölgede konut sahibi olan ya da mevsimsel olarak Kalkan'da bulunanlardır. Bu durum, turizmin yerel halk ve yabancı yerleşimciler tarafından nasıl farklı biçimlerde deneyimlendiğinin ortaya konulmasını mümkün kılmıştır.

Görüşmeler 18 Eylül 2022 tarihinde başlamış ve son görüşme 17 Mart 2024'te tamamlanmıştır. Tüm görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, her biri ortalama 40 ila 80 dakika sürmüştür. Katılımcıların açık onayı alınarak konuşmalar ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş, ardından bu kayıtlar eksiksiz biçimde deşifre edilerek senaryo analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler, önceden belirlenen tematik başlıklar altında sınıflandırılarak ilgili bölümlere yerleştirilmiştir. Veri analiz sürecinde nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan MAXQDA programından yararlanılmıştır. Bu yazılım, görüşme içeriklerinin sistematik biçimde çözümlenmesine olanak tanımış; aynı zamanda grafiksel ve görsel temsillerin oluşturulmasında araştırmaya önemli katkılar sağlamıştır. Böylece, katılımcı ifadeleri daha anlaşılır ve karşılaştırılabilir bir biçimde sunulabilmiştir.

Betimleyici ve keşif temelli bir yaklaşımı benimseyen bu çalışma, yerinde gözlemlere dayanan nitel bir alan araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırma süreci, sahada doğrudan veri toplanması ve katılımcı deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu teknik, Kalkan'daki sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin kapsamlı biçimde anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

2.2. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada, sosyal bilimlerin metodoloji yaklaşımlarından biri olan yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, bireylerin yaşadıkları deneyimlere yükledikleri anlamları ortaya koymak amacıyla nitel veri toplama yöntemleri tercih edilmiştir. Veri toplama sürecinde, derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler, yarı yapılandırılmış ve açık uçlu sorular aracılığıyla yürütülmüş, katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Kayıtlar eksiksiz biçimde deşifre edilerek yazılı hale getirilmiş ve analiz sürecine aktarılmıştır (Creswell, 2021: 162).

Nicel araştırmalar genel olarak sayısal veri analizi yaparak sonuca ulaştığından araştırma temasıyla uyumlu olmadığından, nitel araştırma tekniği tercih edilmiştir. "Nitel araştırmalar, disiplinler arası ve bütüncül bir bakış açısını esas alır; araştırma problemleri yorumlayıcı bir

yaklaşımla ele alınır ve olgular, bireylerin onlara yükledikleri anlamlar çerçevesinde değerlendirilir" (Altunışık vd., 2010: 302).

Araştırmada, görüşmeci ile katılımcı arasında doğal bir sohbet ortamı oluşturarak derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlayan derinlemesine mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, katılımcıların yaşantılarına, algılarına ve deneyimlerine dair kapsamlı ve nitelikli veriler elde edilmesini mümkün kılmıştır. Görüşmelerin sohbet havasında ilerlemesi, katılımcıların kendilerini ifade etmelerine olanak tanımış ve araştırma konusunun çok boyutlu bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, Kalkan'da turizmin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal, mekânsal ve çevresel dönüşümler, katılımcıların deneyimleri ve değerlendirmeleri doğrultusunda ele alınmaktadır. Bulgular, görüşmelerden elde edilen verilerin tematik analizi sonucunda oluşturulan başlıklar altında sunulmuştur.

Görüşmelerde, katılımcılara yöneltilen yedi adet öncü sorunun yanı sıra, konuşmayı derinleştirmek amacıyla deşme sorularına da yer verilmiştir. Görüşme süreci, katılımcının ilgi gösterdiği ve daha fazla açıklamak istediği noktalar doğrultusunda şekillendirilmiş, sohbetin doğal akışına uygun olarak, konudan sapmadan yeni soruların ortaya çıkmasına olanak tanınmıştır. Bu esneklik, kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sayesinde mümkün olmuştur. Görüşme çerçevesine sadık kalınarak, katılımcıların deneyimlerini daha ayrıntılı biçimde aktarmalarını sağlayacak ek sorular yöneltilmiştir. Tüm görüşmeler, katılımcıların açık onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve bu kayıtlar eksiksiz biçimde senaryo analiz formlarına aktarılmıştır. Elde edilen veriler, önceden belirlenen tematik başlıklar altında sınıflandırılmış ve MAXQDA adlı nitel analiz yazılımı kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sürecinde etik ilkelere titizlikle uyulmuştur. Katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, görüşmelere katılım tamamen gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuştur.

3.1. Turizm Öncesi Dönem ve Kalkan'da Yaşam

Kalkan'ın turizm öncesi sosyo-kültürel yapısı, bölgede uzun süre yaşamış kişilerle yapılan görüşmelerle ortaya konmuştur. Buna göre, turizm öncesinde Kalkan'da geleneksel köy yaşantısı hâkimdir. Yaklaşık kırk yıl önce köyde ilk turistik tesis kurulmuş, o dönemde elektrik ve su bulunmadığı, geçimin ise zeytincilikle sağlandığı ifade edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre köy halkı hayvancılık, tarım, zeytin yetiştiriciliği ve ticaretle uğraşmakta, yaz aylarında ise yaylalara göç etmektedir.

Kalkan ve Patara'da turizm; Yeşilköy, Ova, Kınık, Çavdır'da seracılık ve villa yapımı öne çıkmaktadır. Dağlık bölgelerde ise orman işçiliği, küçükbaş hayvancılık, meyve üretimi yapıldığı görülmektedir. Turizm öncesinde sosyal ilişkilerin daha samimi ve dayanışmacı olduğu, kadınların toplumsal yaşama aktif biçimde katıldığı belirtilmektedir. Özellikle yabancı katılımcılar, geçmişte yerel halkın sıcak ve yardımsever tutumunu sıklıkla vurgulamışlardır.

3.2. Kalkan'da Turizmin Gelişmesini Sağlayan Etkenler

Veriler, Kalkan'da turizmin gelişimini destekleyen başlıca etkenlerin doğal güzellikler, berrak deniz, özgün coğrafi yapı ve elverişli iklim koşulları olduğunu ortaya koymaktadır. Uzun yaz mevsimi ve yılın büyük kısmında denize girme imkânı, Kalkan'ın cazip iklim özellikleri arasında yer almaktadır. Dağlık yapısı ise evlerin çoğundan deniz manzarasının izlenmesine olanak tanımaktadır.

Kalkan'ın gelişim sürecinde ve turistik açıdan tanınan bir yere dönüşmesinde, sonradan bölgeye yerleşenlerin olumlu katkıları dikkat çekmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren gelmeye başlayan yabancıların zamanla artması, yörenin uluslararası düzeyde bilinirliğini artırmıştır. Buradaki "yabancı" ifadesi yalnızca yabancı uyruklu bireyleri değil, aynı zamanda Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelerek Kalkan'a yerleşen Türk vatandaşlarını da kapsamaktadır. Her iki grup da bölgenin sosyal yapısına, ekonomik canlılığına ve kültürel çeşitliliğine katkı sağlayarak turizmin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

3.3. Turizm Sonrası Kalkan'da Sosyal Yapının Dönüşümü

Turizmin bölgeye etkilerini değerlendiren katılımcılar, demografik ve toplumsal yapıda gözle görülür dönüşümler yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu dönüşüm, aile içi ilişkilerdeki değişim, kadının toplumdaki rolünün yeniden şekillenmesi, gençlerin sosyal konumları ve insanlar arası etkileşim biçimleri olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Ayrıca, nüfus yapısında meydana gelen değişimin, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler ile İngiltere'den gelen bireylerin Kalkan'a yerleşmesiyle belirginleştiği vurgulanmıştır.

Turizm faaliyetlerinin ardından kadınların toplumsal yaşamda daha aktif roller üstlenmeye başladıkları, iş gücüne katılarak ev dışı alanlarda görünürlük kazandıkları ve bu süreçte ekonomik bağımsızlıklarını elde ettikleri vurgulanmıştır. Önceden ağırlıklı olarak ev içi sorumluluklarla sınırlı kalan kadınların, turizmle birlikte kamusal alanda daha fazla yer aldıkları gözlemlenmiştir.

> *Göre göre her şey değişti. Eskiden kapalıydı kadınlar, kırmızı, beyaz çarşaf örtünürlerdi. Herkes açılmaya başladı (K2, E, 72).*

Turizmle birlikte kadınların kamusal alanda daha görünür hale gelmeleri, bireysel ifade biçimlerinin çeşitlenmesine ve sosyal rollerin yeniden tanımlanmasına katkı sağlamıştır (Öztürk, 2020).

3.4. Yabancıların Kalkan'ı Yerleşim Yeri Olarak Seçme Nedenleri

Bu bölümde, Kalkan'a yerleşen yabancı uyruklularla gerçekleştirilen görüşmelerin çözümlemelerine yer verilmiştir. Katılımcıların bölgeyi yaşam alanı olarak seçmelerinde çeşitli etkenlerden özellikle Kalkan'ın doğal güzellikleri, huzurlu atmosferi ve çevresel çekiciliği ön plana çıkmıştır.

> *Zaten Kalkan'a tepeden girdiğin anda rüya gibi bir yere geldiğini hissediyorsun (YK25, E, 58).*

Yabancı katılımcıların Kalkan'ı yerleşim yeri olarak tercih etmelerinde birden fazla etkenin rol oynadığı görülmektedir. Bölgenin iklim koşullarının elverişli olması, sosyal ve eğlence olanaklarının çeşitliliği, burada yaşayan tanıdıklarının veya eşlerinin bulunması bu kararı etkileyen başlıca unsurlardır. Ayrıca, Kalkan'ın geçmişte daha sakin ve huzurlu bir yer olması nedeniyle, yaşadıkları ülkelerdeki yoğun yaşam temposundan uzaklaşmak istedikleri için de bu bölgeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Katılımcılar, gündüz saatlerinde denizle iç içe vakit geçirebildiklerini, akşamları ise sosyal etkinliklere katılarak eğlenme fırsatı bulduklarını ifade etmişlerdir. Böylece Kalkan'da hem gündüz hem gece yaşamının keyifli ve tatmin edici olduğunu dile getirmişlerdir.

3.5. Kalkan'a Turizmle Gelen Olumlu ve Olumsuz Değişimler

Kalkan'ın turizm sonrası yaşadığı olumlu değişimlere bakıldığında, katılımcıların büyük bir kısmı, turizmin etkisiyle Kalkan'da ekonomik yapının güçlendiğini ve bölgeye gelen yerli-yabancı nüfusun bu gelişime önemli katkılar sunduğunu belirtmiştir. Yabancılarla kurulan iletişimin kültürel etkileşimi artırdığı, altyapı hizmetlerinin genişlediği ve bölgenin tanınırlığına olumlu etkileri bulunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca antik yerlere yönelik daha özenli yaklaşımların benimsendiği, sosyal etkinliklerin çeşitlendiği, yerel halkın da bu dönüşüm sürecine katkı sağladığı dile getirilmiştir. Kalkan'a göç edenlerin eğitimli ve nitelikli olması, bölgedeki eğitim anlayışına verilen önemin güçlenmesine neden olmuştur.

> *Avrupalı ziyaretçi portföyümüzün genelini İngilizler oluşturuyor. Burada bir İngiliz seviciliği yapma gibi bir durumum söz konusu değil ama İngilizler'in bölgeye yaratmış olduğu finansal katma değerin, toplumsal katma değerin bazı kriterleri, noktaları var. Bunları göz ardı etmemek lazım (K1, E, 40).*

Turizmden sonra Kalkan'da olumsuz yönde pek çok değişiklik yaşandığını belirten katılımcılar ise neredeyse hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını ifade etmişlerdir. Kalkan'ın turizmle birlikte hızlı bir şekilde gelişmesi ve bilinirliğinin artması sonucu, bölge yoğun ziyaretçi akınına uğramıştır. Bu yoğunluk, doğal çevrenin zarar görmesine ve çevresel kirliliğin artmasına yol açmıştır. Ayrıca sıklıkla dile getirilen kaçak yapılaşma, aşırı binalaşma ve tüm bu konutların plansız, yasalara aykırı şekilde yapılması beraberinde çeşitli olumsuzlukları getirmiştir. Zamanla biriken bu sorunlara karşı yeterli ve etkili müdahalelerin yapılmaması, mevcut durumun daha karmaşık ve yönetilmesi güç bir hâl almasına neden olmuştur. Yabancıların bu sorunlar nedeniyle Kalkan'ı terk etmeye başladıkları anlatılmıştır.

> *Şimdi bırak yeni gelmeyi, içerde kalanlar gidiyor artık, bu da üzücü bir şey. Bir sürü arkadaşlarım vardı, şu an 17 tanesi gitti. Bu benim bildiklerim, bu benim tanıdığım arkadaşlarım. Tanımadığım da vardır tabi ki (K15, E, 55).*

Kalkan'da ikamet eden yabancı katılımcılar, bölgedeki işletmeler arasında yoğun bir rekabet ortamı bulunduğunu, bu durumun kendilerinde huzursuzluk ve gerginlik yarattığını ifade etmişlerdir. Ticari ilişkilerde maddi kazancın ön planda tutulduğunu, esnafın rekabetçi

ve zaman zaman aşırı hırslı tutumlarının rahatsız edici olduğunu eklemişlerdir. Bu durumun, bölgenin samimi ve sakin atmosferine gölge düşürdüğü belirtilmiştir.

> *Açgözlülük çok arttı burada, inanılmaz ölçüde. İlk aklıma gelen bu. Belki insanların pastadan aldığı pay da azalmaya başladı ve rekabet çok arttı. Biz burada ev ararken emlakçılığın herkesin ikinci işi olduğunu keşfettik. Restorana gidiyorsun "size emlak gösterebiliriz" diyor, garson "emlakçıyım" diyor, bankaya gidiyorsunuz emlak gösterebileceğini belirtiyor (YK31, K, 66).*

Kalkan'da emlakçılığın yalnızca profesyonel bir meslek değil, farklı sektörlerde çalışan bireylerin ek gelir elde etmek amacıyla benimsediği yaygın bir uğraş haline geldiği, bu durumun da rekabeti artırarak yerel ekonomik ilişkileri dönüştürdüğü söylenebilir. Rekabetin olduğu yerde ise samimiyetten uzak kalındığı, ilişkilerin çıkar amaçlı kurulduğu ifade edilmiştir.

3.6. Kalkan'da Turizm Kaynaklı Sorunların Giderilmesine Dair Görüşler

Katılımcılar, turizmin yol açtığı çeşitli sorunların, zamanla Kalkan'ı cazip bir yaşam ve ziyaret alanı olmaktan uzaklaştırabileceğini dile getirmişlerdir. Gerekli önlemler alınmadığı, yerel yönetim ve yetkili kişiler gerekeni yapmadığı takdirde bölgedeki turizm faaliyetlerinin uzun vadede sürdürülemeyeceğini, yerel halkın temel geçim kaynağı haline gelen turizmin ciddi risk altında olduğunu ifade etmişlerdir. Ekonomik yapısını turizme dayandıran bölgenin, yalnızca bir sezon turist akışının kesintiye uğraması durumunda bile büyük ölçüde zarar göreceği ileri sürülmüştür.

3.7. Kalkan'ın Hayal Edilen Hali: Sessiz, Sade ve Sıcak

Katılımcılara "bir gücünüz olsaydı Kalkan için öncelikle ne yapmak isterdiniz?" sorusu, bölgeye dair bireysel hayalleri ve toplumsal beklentileri ortaya koymak açısından önemli görülmüştür. Bu başlık altında yapılan değerlendirmelerde, görüşmelerin büyük bir kısmı aşırı yapılaşma sorununa odaklanmıştır. Kalkan'ın doğal dokusunun ve mimari özgünlüğünün hızla kaybolduğu, plansız ve yoğun yapılaşmanın bölgenin karakterini tehdit ettiği vurgulanmıştır. Yapılaşmanın sınırlandırılması, yeşil alanların korunması ve yerel mimariyle uyumlu düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiği yönünde ortak bir görüş sunulmuştur. Kalkan'ın sessiz, sade ve sıcak kimliğini koruyabilmek için öncelikli adımın, doğayla uyumlu bir yaşam alanı yaratmak olduğu ifade edilmiştir.

Derinlemesine görüşmelerde hem yerel halktan bireyler hem de yabancı uyruklu ve sonradan bölgeye yerleşen katılımcılar, Kalkan'ın yaklaşık 15-20 yıl önceki halini özlemle andıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcılar, Kalkan'a ilk geldiklerinde sakin atmosferi, samimi insan ilişkileri, doğal güzellikleri, iklimi ve düşük nüfus yoğunluğu gibi özelliklerin kendilerini buraya yerleşmeye yönlendirdiğini ifade etmişlerdir. Bu unsurların zamanla değiştiğini ve bölgenin eski huzurlu yapısını kaybettiğini, geçmişe özlem duyduklarını sıklıkla vurgulamışlardır.

Kalkan'a geçmişte gelen ziyaretçi profilinin çok daha iyi olduğu, özellikle Covid 19 pandemi süresince yurtdışından gelişlerin kesilmesiyle turist kalitesinin kötüleştiği dile getirilmiştir. Ayrıca Kalkan'ı temsil eden özel bir simgenin bulunmayışı, yerelliğin turizm içinde kaybolmasını, yöresel ürünlerin öne çıkarılması ve tanıtımındaki eksiklerin artmasını beraberinde getirerek bölgenin özgün kimliğinin silikleştiği ileri sürülmüştür. Geçmişte doğayla iç içe, gürültüden uzak, yerel yaşamın izlerini taşıyan Kalkan'ın sadelikten uzaklaştığı, gösterişi artık daha ön planda tuttuğu, kalabalıklaştığı ve samimiyetsiz hale geldiği belirtilmiştir.

Turizmin yön verdiği dönüşüm sürecinde Kalkan, giderek kendi kimliğinden uzaklaşmaktadır. Özellikle yabancı turistlerin talepleri doğrultusunda şekillenen hizmet anlayışı, yerel kültürün görünürlüğünü azaltmakta, geleneksel mimari, el sanatları ve yöresel yaşam biçimi gibi değerler ikinci plana atılmaktadır. Bu durum, bölgenin özgünlüğünü tehdit ederken, yerel halkın kültürel mirasını yaşatma çabalarını da zorlaştırmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Oktik'in (2007) *Yalıkavak'ta Sosyal Yaşam* başlıklı çalışmasından esinlenerek, Kalkan'da yaşayan yerli halk ve yerleşik nüfusun yaşam deneyimlerinden hareketle, turizmin bölgedeki sosyal yapıya olan etkileri incelenmektedir. Oktik'in Yalıkavak üzerine yürüttüğü çalışmada kullandığı nitel araştırma teknikleri temel alınarak, Kalkan'da da benzer biçimde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler aracılığıyla, bölgedeki sosyal ve demografik dönüşümün izleri sürülmüş, turizmin yerel topluluklar üzerindeki etkileri çok yönlü biçimde ele alınmıştır.

Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerden, turizmin başlangıcından günümüze kadar olan süreçte, özellikle aşırı yapılaşma, kültürel değerlerin geri plana itilmesi ve yerel yaşam biçiminin dönüşmesi gibi konular ön plana çıkmıştır. Elde edilen veriler, turizmin ekonomik anlamda bölgeye katkı sağladığını ancak bu gelişmenin çevresel bozulma ve sosyal çözülme gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Katılımcıların gözlemleri, Kalkan'ın özgün kimliğinin korunması yönünde güçlü bir talep olduğunu ortaya koymakta ve sürdürülebilir turizm anlayışının bölge için bir çözüm modeli olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kalkan'da turizmin devamlılığı ve yerel değerlerin yaşatılması ancak sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda mümkün olabilir. Bunun için de yerel halkın katılımını önceleyen, doğal ve kültürel mirası koruyan, ekonomik faydayı toplumsal dengeyle bütünleştiren bir turizm politikası önerilmektedir. Sürdürülebilir turizm, Kalkan'ın geçiş sürecinde hem bir yön belirleyici hem de toplumsal uyumu sağlayıcı bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Her ne kadar turizm faaliyetleri günümüzde canlılığını koruyor gibi görünse de, mevcut gidişatın devam etmesi hâlinde daha ciddi sorunların ortaya çıkabileceği yönünde endişeler dile getirilmektedir. Küresel ölçekte turizm hareketliliği hızla artarken, bu büyümenin sağlıklı bir şekilde yönetilmemesi durumunda, çevresel ve kültürel açıdan telafisi

mümkün olmayan olumsuzlukların yaşanması kaçınılmaz olabilir. Bu nedenle, turizmin sürdürülebilir ilkeler doğrultusunda şekillendirilmesi, sektörün uzun vadeli varlığını koruyabilmesi açısından tek geçerli yol olarak görülmektedir (Yurtsal, 2019: 62).

Literatürde yer alan benzer çalışmalar ve özellikle Urry'nin kuramsal yaklaşımı doğrultusunda, turistik destinasyonların zaman içinde keşiften çöküşe uzanan çeşitli evrelerden geçtiği görülmektedir. Başlangıçta cazibe merkezi hâline gelen birçok yerin, zamanla özgünlüğünü ve otantik yapısını kaybederek turizmin tüketici etkisine maruz kaldığına dair örnekler dikkat çekicidir. Kalkan'ın bu evrimsel seyirde hangi aşamada bulunduğunun doğru biçimde analiz edilmesi, olası bir çöküş sürecinin önüne geçilmesi ya da yeniden canlandırma stratejilerinin geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Araştırma bulguları, Kalkan'ın bütüncül, katılımcı ve çevre duyarlılığı yüksek turizm politikalarına ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, yerel düzeyde gerçekleştirilmiş nitel bir araştırma olarak turizm sosyolojisi literatürüne katkı sunmakta, benzer yapısal özelliklere sahip destinasyonlar için yol gösterici veriler sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Akşit, İ. (2008). *The Land of Light LYCIA*. Akşit Kültür ve Turizm Yayıncılık. İstanbul.

Aslan, A. (2015). Küreselleşme Bağlamında Kalkınma Politikalarına Sosyolojik Bir Bakış. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 173-189.

Bauman, Z. (1998). Globalization: The Human Consequences. New York: Columbia University Press.

Bauman, Z. (2013). Liquid Modernity. Almanya: Polity Press.

Brundtland Report (1987). United Nations. Our Common Future From One Earth to One. New York: United Nations Published.

Castells, M. (2000). Toward a Sociology of the Network Society. Contemporary Sociology 29 (5), 693-699.

Civelek, A. (2010). Turizmin Sosyal Yapıya ve Değişmeye Etkileri. Sosyal Bilimler MYO Dergisi, 13(1- 2), 331-350.

Cohen, E. (1991). Tourism and religion: A comparative perspective. Annals of Tourism Research, 18(1), 17-34.

Cömert, Y. (2025). Sürdürülebilir yeni turizm modelinin sosyal yapı ve değişmeye etkisi: Kalkan örneği (Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi). https://openaccess.maltepe.edu.tr/entities/publication/2a30d661-21c4-4e04-908a-8d00348aa1e9

Dal, N., Baysan, S. (2007). Kuşadası'nda Kıyı Kullanımı ve Turizmin Mekânsal Etkileri Konusunda Yerel Halkın Tutumları. Ege Coğrafya Dergisi, 16 (2007), 69-85, İzmir.

Dann, G. M. S. (1991). Tourism motivation: An appraisal. Annals of Tourism Research, 18(4), 501-517.

Engerman, D. (1992). Research Agenda for the History of Tourism: Towards an International Social History. Mid-America American Studies Association. American Studies International.

Giddens, A. (2012). Sosyoloji. (Haz. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Greenwood, D.C. (1976). Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Biological Sciences. 274(934). 375-391.

Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi (e-dergi), 2(2), 93-114.

Oktik, N. (2001). "Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Toplumsal Değişime Etkileri" https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217413

Oktik, N. (2007). Dünden Bugüne Yalıkavak'ta Sosyal Yaşam. 5, 4, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/project/ adresinden alındı.

Öztürk, Y. (2020). Turizm bağlamında kadınların kamusal alandaki görünürlüğü (Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Tekeli, H. (1992). Türk Turizminin Felsefi Sorunları, Öneriler. III. Ulusal Turizm Kongresi, Kuşadası Belediyesi Yayınları, 5, İzmir.

Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek*. (Çev. Rahmi G. Öğdük). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, I. (2000). Globalization Or The Age Of Transition?: A Longterm View Of The Trajectory Of The World-System. Asian Perspective. 24(2), 5–26. 21.12.2024 tarihinde http://www.jstor.org/stable/42704258. adresinden alındı.

Yurtsal, K. (2019). "Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm". Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi (4), 61-70.

BİDGE